

Diasporos istorija ir kultūra

Indrė KARČIAUSKAITĖ

Lituanistinis švietimas emigracijoje

Lituanistinis švietimas, prasidėjęs emigracijoje šiek tiek daugiau kaip prieš šimtą metų, tebėra gyvas ir aktualus. Keičiantis emigrantų savivokai, keitėsi ir pagrindiniai lietuviškojo švietimo tikslai. Galima pastebėti, kad lituanistinio švietimo uždaviniai glaudžiai siejosi su atsakymu į klausimą, ką reiškia būti lietuviu emigracijoje, priklausyti lietuvių tautai. Jei pirmoji emigrantų karta laikė savo ryšį su lietuvių kultūra savaime suprantamu, vėlesnėms, dažnai sunkiai bekalbančioms lietuviškai, reikėjo tą ryšį atrasti: per šeimą, pradines ar šeštadienines lietuviškas mokyklas, pagaliau per įvairias organizacijas. Lituanistinis švietimas emigracijoje, mokyklų organizavimas atliko dvejopas funkcijas. Visų pirma, tai tiesioginę funkciją – sudarė vaikams sąlygas mokytis lietuvių kalbos, istorijos ir kultūros. Antra vertus, lituanistinio švietimo organizavimas, pareikalavęs daug lėšų bei pasiaukojimo iš bendruomenės, būrė pačią bendruomenę, kad lietuviškų mokyklų tinklas būtų išlaikytas. Tokiu būdu, bendras tikslas – suteikti tam tikrą lietuvių kultūros pažinimą lietuvių kilmės vaikams – telkė pačią bendruomenę. Jei nebūtų bendrų pastangų išlaikyti lietuvišką švietimą, jį finansuoti,

galima manyti, pačios lietuvių bendruomenės būtų pradėjusios anksčiau byrėti.

Šio straipsnio tikslas – nušviesti lietuvių pastangas organizuoti lietuviškąjį švietimą išeivijoje. Turint omeny objekto platumą – lietuviai yra pasklidę po visą pasaulį, ir pastangos supažindinti vaikus su lietuvių kultūra pasireiškė visur, kur gyveno daugiau lietuvių – patogumo dėlei buvo apsiribota tik Šiaurės Amerikos lietuvių švietimo patirtimi. Švietimas – taip pat platus terminas, apimančis tiek formalųjį, institucijų vykdomą, tiek ir neformalųjį, įgyvendinamą per šeimą ir įvairias organizacijas švietimą. Galima manyti, kad būtent moksleivių organizacijos, skautai ir ateitininkai, suvaidino ypatingą vaidmenį skiepijant lietuvišką kultūrą lietuvių kilmės vaikams. Neabejotinos reikšmės turėjo jų rengiamos stovyklos, nes būtent čia buvo aktyviai diskutuojama lietuviškumo tema, gyvai bendraujama lietuviškai. Deja, šioje trumpoje lietuviško švietimo istorinėje apybraižoje, labiau centruotoje į lietuviškojo švietimo mokyklose analizę, nėra galimybių tam skirti pakankamai dėmesio.

Stengiantis geriau suprasti besikeičiančius lietuvių švietimo tikslus buvo išskirti ketu-

ri periodai. Pirmajam periodui priklausytų: pirmosios (ekonominės) emigracijos bangos lietuvių pastangos šviestis, o kartu ir šviesti savo vaikus lietuvių kalba. Antrasis laikotarpis būtų DP stovyklose prasidėjęs chaotiškas, bet visas pakopas apimantis lietuvių švietimas, vėliau nors ir ne pilnai perkeltas į JAV. Trečiasis periodas, JAV šeštadieninių mokyklų tinkle ugdomi Amerikos lietuviai, pasižymėję įnirtingomis diskusijomis apie lietuvių kultūrą bei lituanistinį švietimą. Čia, tiesa, irgi galima išžiūrėti tam tikrą chronologiją – jeigu pradžioje laikytasi dar iš Lietuvos atsivežtų programų bei priėmimo į šeštadienines mokyklas tik grynų lietuvių, aštuntajame dešimtmetyje vis daugiau galvota, kaip pritraukti visus lietuvių kilmės vaikus. Pagaliau, kaip ketvirtąjį periodą būtų galima išskirti dabartinę situaciją išeivijoje, prasidėjusią po geležinės uždangos griūties. Jau dešimtajame deš. Amerikoje padaugėjo lietuvių iš Lietuvos, kurių vaikų lietuviškuoju švietimu taip pat teko susirūpinti. Bet kadangi ši istorijos dalis tiesiogiai perauga į dabartį, šis periodas plačiau šioje istorinėje apžvalgoje nėra aptartas.

Literatūros bei šaltinių apie tam tikrus lietuvių švietimo emigracijoje etapus yra gausu. Reikia pasidžiaugti, kad Vincentas Liulevičiaus surinko ir išleido žmonių prisiminimus *Lietuvių švietimas Vokietijoje* apie mokyklų organizavimą DP stovyklose, tokiu būdu neleidamas nugrimzti į nežinią faktams, bylojantiems apie daugelio lietuvių mokytojų pasiaukojimą kuriant lietuviškas mokyklas pokario sąlygomis⁴. Toje knygoje mokyklų ar darželių steigėjai prisiminė apie jų DP stovyklose vykdytą švietėjišką veiklą, todėl ją galima traktuoti kaip šaltinių rinkinį. Panašus darbas buvo nuveiktas ir Juozo Masilionio, pasirodęs leidinys apie šeštadieninių mokyklų organizavimą JAV po Antrojo pasaulinio karo². Čia surinkti duomenys apie daugelį lietuviškų šeštadieninių mokyklų, mokslo tarybą, lituanistinį institutą. Deja, ta

knyga, savo objektu pasirinkusi įvairiausias sistemos dalis, gana smulkmeniškai nupasakodama kiekvienos iš šių dalių istoriją, bet neturėdama plačių įvadinių, apibendrinamųjų straipsnių skaitytojui nesudaro vientiso vaizdo. Šioje temoje neįgudęs skaitytojas paskęsta įvairiose detalėse ir dėl to sunkiai išvelgia tendencijas. Itin gausus detalių yra ir John Petrauskas straipsnis *Marianapolis College a Visionary Immigrants' Dream*³, pasakojantis apie Marionų tėvų bandymus įsteigti kolegiją lietuviams vyrams. Toje studijoje ypatingą dėmesį sutelkus į organizacinę mokyklos plotmę, neatkreiptas didesnis dėmesys į ją kaip į lietuviškumo kalvę. Tik pamečiui atsekant dramos būrelio ruoštus spektaklius skaitytojas supranta, kad lietuviškumo tema, buvo svarbus dėmuo kolegijos istorijoje.

Remdamiesi V. Liulevičiaus knyga kiti tyrinėtojai galėjo parašyti platesnes studijas apie švietimą DP stovyklose. Tokios gairės apie lietuviškojo švietimo organizavimą Vokietijoje yra pateiktos Kęstučio Pečkaus ir Jono Račkausko knygoje⁴. Studijoje trumpai supažindinama su mokyklų kūrimosi sąlygomis, duodama daug pavyzdžių iš Liulevičiaus knygos. Taip pat yra vertingos ir Vaclovo Čižiūno pateiktos kritinės pastabos apie neigiamą aplinkos poveikį mokykloms DP stovyklose⁵. Pagrindinės problemos jau Amerikoje gyvenusių lietuvių skiepijant lietuviškumą per mokyklą nusakytos kitoje K. Pečkaus knygoje *JAV Lituanistinio švietimo ir Lietuvos egzodo pedagogikos istorijos bruožai*⁶. Joje ypatingas dėmesys skirtas apskritai švietimo organizacijos mechanizmo kūrimui, bet tema, kiek sėkmingai buvo ugdoma lietuviškumo dvasia per mokyklą, per vadovėlius, analizuojama daugiausia tik per tautiškumą.

Vientisą vaizdą apie lietuviškojo švietimo Amerikoje istoriją lengviau susidaryti skaitant bendrąsias lietuvių Amerikoje istorijas. Neatsitiktinai ypatingą dėmesį švietimo istorijai skyrė kunigas Antanas Kučas, *Amerikos*

lietuvių istorijoje pažymėdamas pirmąsias lietuvių mokyklas, kurios daugiausia buvo kuriamos prie parapijų, pagrindines organizacijas (paprastai katalikų), besirūpinančias švietimu⁷. Lituaništinio švietimo istorija išsivijoje yra ir katalikiškosios krypties istorija, nes būtent prie parapijų buvo kuriamos pradinės mokyklos, vienuolynai išlaikė gimnazijas ir kolegijas, o vėliau šeštadieninės mokyklos dažnai rinkdavosi parapijos namuose. Iki pat Antrojo pasaulinio karo dažniausiai per parapijų bendruomenę būdavo stengtasi sutelkti lėšas mokykloms išlaikyti. Kitos lietuvių išsivijos srovės: socialistai, komunistai ar tautininkai savų mokyklų išlaikyti ilgesnį laiką nepajėgė. Todėl ir pirmosios bangos švietimo iniciatyvas knygoje *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje* pristatė ne kas kitas, o vienuolės⁸.

Nepaisant to, kad A. Kučo knygoje buvo atskleistos pagrindinės lietuviškojo švietimo tendencijos, vis tik daug dalykų jis nepažymėjo, galbūt juos laikydamas savaime suprantamais. Taip lieka neaišku, kodėl Marianapolis iš lietuviškos kolegijos virto nebelietuviška, kodėl Kazimierietės į savo mergaičių Akademiją įsileido ne lietuves ir tokiu būdu nebegalėjo skirti lietuvių kalbai tokio dėmesio, kaip kad dar iki Pirmojo pasaulinio karo skyrė. Galima numanyti, kad priežastis buvo nesugebėjimas sutelkti pakankamai lėšų mokykloms išlaikyti, pagaliau, ir lietuvių, norinčiųjų šiose mokyklose mokytis, trūkumas.

Finansiniai mokyklų reikalai Amerikos lietuviams rūpėjo ypatingai. Kuriant mokyklas „užgyventos“ skolos, o vėliau dar didėję nuostoliai skatino ieškoti įvairių išeičių išlaikyti esamas mokyklas, net jeigu jos prarastų lietuviškąjį veidą. Tik keista, kad amerikiečiai, sugebėję rasti lėšų šelpti Vasario 16-osios gimnaziją Vokietijoje, patys buvo nepajėgūs išlaikyti nei vienos gimnazijos. Šie klausimai turbūt daugeliui išeivių savaime suprantami, deja, nėra aptariami istoriografijoje.

Tyrinėjant lietuviškojo švietimo emigracijoje raidą, galima pasitelkti ir įvairių pirminių šaltinių. Tai visų pirma įvairialypę Amerikos lietuvių spaudą. Kai kurios didesnės mokyklos, kaip pavyzdžiui, Kazimieriečių vedama mergaičių Akademija, turėjo savo žurnalą *Šv. Kazimiero aidus*. Buvo leistas ir specialus pedagoginis žurnalas *Švietimo Gairės*. Švietimo problematika buvo nagrinėjama ir kituose išeivių dienraščiuose, ypač tautinio švietimo problemomis susirūpinusio *Draugo* puslapiuose. Idomus yra Felikso Kapočiaus straipsnis, pasirodęs dar nepriklausomoje Lietuvoje *Naujojoje Romuvoje*. Jis vertingas ne tik įžvalgiais Kapočiaus, kaip betarpiško liudininko, pastebėjimais lietuviybės poslinkų Amerikoje ar lietuviškojo švietimo srityje, bet taip pat savo įžvalgomis apie kultūrų sąveiką ir priešingų tendencijų tarp Amerikos lietuvių.

Integracija per lietuviškąsias mokyklas (1888–1940)

Lituaništinis švietimas Amerikoje prasidėjo beveik kartu su tautiniu atgimimu lietuvių entografinėse žemėse ir stiprėjo drauge su tautinės savivokos plitimu Lietuvoje. Emigrantai iš Lietuvos, Amerikoje apsupti svetimos kultūros ir paprastai tapatinami su lenkais, vis tik suvokė, kad jie ne lenkai, daugiausia dėl kalbos skirtumo. Kita vertus, nesant lietuvių tautinio judėjimo – nebuvo ir pačios tautos, su kuria jie būtų galėję identifikuotis. Tik Lietuvoje prasidėjus kultūriniam sąjūdžiui, lietuviai emigrantai galėjo nurodyti: „čia mūsų kultūra“. Stiprėjant lietuvių kultūriniam sąjūdžiui, bendro ir Amerikos lietuvių tautinė savimonė.

Tik lietuviai, atvykę į Ameriką, kaip pastebėjo Aleksas Ambrose, buvo vieni prasčiausiai išsilavinusių – dažnai nemokėjo nei skaityti, nei rašyti⁹. Miliuko duomenimis, Imigracijos biuro statistika, registravusi

emigrantų išsimokslinimą, nurodė, kad tarp 1899 ir 1914 metais atvažiavusių 252 594 lietuvių, net 112 717 nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, o dar 10 352 nemokėjo rašyti¹⁰. Tai reiškia, kad beveik pusė lietuvių buvo neraštingi. Tuo tarpu Amerikoje šios žinios buvo vertinamos ir reikalingos, ypač stengiantis gauti geresnį darbą. Todėl palyginti greitai lietuviai bendromis jėgomis prie parapijų ėmė organizuoti įvairias mokyklas, kur ne tik vaikai, bet ir suaugusieji buvo mokomi skaityti ir rašyti lietuviškai. Gimtoji kalba buvo mokoma ne stengiantis išlavinti jų lietuvių kalbą, bet tiesiog dėl to, kad gimtąja kalba skaityti ir rašyti išmokti buvo lengviau. Šiose mokyklėlėse taip pat buvo mokoma aritmetikos pradmenų bei anglų kalbos. Taigi tos pirmosios lietuvių mokyklos turėjo padėti lietuviams ne išlikti lietuviais, bet integruotis į Amerikos gyvenimą. Taip, pavyzdžiui, Juozo Elijošiaus 1900 m. Čikagoje įkurtoje mokykloje suaugusiesiems buvo mokoma skaityti ir rašyti ne tik lietuvių, bet ir anglų kalbomis, be to vyko JAV pilietybės pamokos¹¹. 1909 m. pradėjusioje veikti Šv. Jurgio parapijos mokykloje vakare buvo vedamos pamokos suaugusiesiems – mokoma aritmetikos, anglų kalbos, buhalterijos ir braižybos. Taip pat ir *Aušros* vakarinėje mokykloje, įkurtoje 1910 m., labiausiai mokiniai domėjosi anglų kalbos pamokomis (jas lankė net 35 klausytojai), o štai aritmetikos pamokas lankė – 16, nors lietuvių kalbos – tik 10 mokinių¹².

Anot Antano Kučo, pirmąją parapiinę mokyklą JAV įsteigė kunigas Petras Abromaitis 1888 m. Mahonoy City. Čia mokytoju dirbo Marijampolės gimnazijoje mokėsis Jonas Čėsna. Vėliau jau 1907 m. kunigas Pautienius pastatė šiai mokyklai mūrinį pastatą. Deja, dėl lietuvių nesutarimo šios mokyklos nebuvo galima atidaryti iki pat 1925 m.¹³ Prie She-noandoah ir Pittstono parapijų 1892 m. buvo įsteigos dar dvi lietuviškos mokyklos, kur mokytojavo vargonininkai. Bet kaip ir daugelis pirmųjų mokyklų šios nebuvo ilgaam-

žės – klebonui pasikeitus, mirus ar persikėlus kitur, užsidarydavo ir pačios mokyklos. Taip atsitiko ir su Pittstono mokykla – 1896 m. kunigui J. Zlotožinskiui mirus, naujai paskirtas klebonas po metų mokyklą uždarė¹⁴. Nepaisant įvairių nesėkmių, XX a. pradžioje JAV veikė jau šešios lietuvių parapiinės mokyklos.

Dauguma pirmųjų mokyklų kūrėsi prie bažnyčių, nes kunigai suprato, jog parapijų, per vargą įsteigtų, išlaikymui buvo būtina tarp tikinčiųjų palaikyti lietuvišką tapatumą. Tai buvo galima pasiekti tik per lietuviškąją švietimą. Deja, mokyklas steigti, surasti joms mokytojus buvo sunku. Lietuvių mokytojų trūko, o ypač tokių, kurie sutiktų dirbti už mažą atlyginimą. „Pasauliečių mokytojų išlaikymas parapijai buvo sunkiai pakeliama našta, o dauguma parapijų dar skendėjo skolyse. Ir šiaip pasauliečio mokytojo išlaikymas buvo per brangus.“¹⁵ Kitos tautos šią problemą sprendė mokytojomis pasikviečiant seseris vienuoles, bet lietuviškų vienuolių nebuvo. Vienuolių, kaip mokytojų, pigumas buvo toks patrauklus, kad lietuviai kunigai kartais kviesdavosi į savo parapijų mokyklas kitų tautų vienuoles. Taip atsirado lietuvių mokyklos, kur dirbo kitatautės vienuolės. Pavyzdžiui, 1907 m. kunigo Saurusaičio įsteigtoje Šv. Juozapo mokykloje (Waterbury) mokytojavo prancūzės Šv. Dvasios seserys¹⁶. Kiti klebonai dėl savų mokytojų stokos iš viso dėsė atidaryti mokyklas.

Parapiinės mokyklos buvo vien tik pačių lietuvių lėšomis statomos, išlaikomos ir remiamos. Tai visada buvo sudėtingas finansinis uždavinys. Visa tai turėjo apmokėti pati parapija. Parapijiečiai, neretai bijodami sunkios finansinės naštos, priešindavosi kunigų idėjoms steigti mokyklas. Su parapijiečių nepasitenkinimu susidūrė ir kunigas Antanas Staniukynas, kurdamas Mount Carmelyje parapijos mokyklą. Todėl parapiinės mokyklas tesiryžo steigti tik veiklesni ir energingesni klebonai, o daug lietuvių parapijų ir liko be savų mokyklų¹⁷.

Sprendžiant pigių lietuvių mokytojų klausimą, sumanyta įkurti moterų vienuoliją, kuri rūpintųsi lietuvių vaikų švietimu. Šiame darbe aktyviausi buvo kunigai Antanas Milukas ir Antanas Staniukynas. Kunigų rūpesčiu, kelios lietuvaitės, taip pat ir Kazimiera Kaupaitė 1902 m. pradėjo studijas Ingelbohlyje, Šveicarijoje, Šv. Kryžiaus seserų globoje, kur jos ruošėsi mokytojų profesijai, o kartu ir vienuolių gyvenimui. 1907 m. rugpjūčio 30 d. trys seserys Marija (Kaupaitė), Immaculata (Dvaranauskaitė) ir Concepta (Unguraitytė) padarė vienuolių įžadus – tai buvo Šv. Kazimiero Kongregacijos pradžia¹⁸. Kun. Staniukynas jas įkurdino savo parapijoje Mount Carmelyje, pavesdamas joms parapijinę mokyklą. 1910 m. Čikagoje kazimierietėms buvo pastatytas kongregacijos namas. Nors seserų skaičius ir sparčiai augo, bet jų neužteko patenkinti visų klebonų prašymus perimti jų parapinių mokyklų vadovavimą. Prieš I pasaulinį karą kazimierietės jau veikė septyniuose parapinėse mokyklose ir dvejose akademijose. 1955 m. – 37 parapinėse mokyklose ir šešiose akademijose¹⁹, deja, tuo metu šių mokyklų lietuviška dvasia jau buvo nusilpusi ir ji nebetenkino naujai į Ameriką atsikėlusių lietuvių poreikių.

Nepaisant finansinių sunkumų, idealistų žmonių entuziazmo dėka lietuviškų mokyklų tinklas Amerikoje ne tik plėtėsi, bet ir sudėtingėjo – lietuviai jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą sugebėjo įsteigti ir vidurinę mokyklą. 1911 m. pradžioje seserims kazimierietėms persikėlus į motiniškuosius namus Čikagoje, kun. A. Staniukyno rūpesčiu tuoj pat ten buvo įsteigta Šv. Kazimiero Akademija. Šios Akademijos pradžia buvo kukli: keturios mokinės ir tiek pat mokytojų. Bet metams bėgant, mokykla plėtėsi ir 1919 m. šalia bendrojo mokslo skyriaus buvo įsteigtas komercinis. 1924 m. Čikagos miesto valdyba pripažino Akademiją visateise vidurine mokykla (High School). Komerciniame skyriuje buvo dėstoma stenografija, mašinraštis, sąskaity-

ba – tai yra praktiškos, merginoms duoną užsidirbti palengvinančios specialybės. Buvo mokoma ir namų ruošos dalykų – siuvimo bei virimo. Prie mokyklos taip pat veikė simfoninis orkestras ir choras, vaidybos būrelis. Akademija Čikagoje virto lietuvių kultūros židiniu. Mokykla leido mėnesinį žurnalą *Šv. Kazimiero Akademijos Aidus* (1925–1929 m. ir 1938–1953 m.). Mokinių netrūko, todėl buvo nuspręsta statyti naujus modernius rūmus. Jie buvo pabaigti 1952 m. ir pavadinti *Marija High School*. Čia buvo įrengta ir šiuolaikiška auditorija, kurioje vyko lietuvių vaidinimai ir lietuvių operos spektakliai. Mokinių skaičius 1955 m. priartėjo iki pusantro tūkstančio, bet iš jų tik trečdalis buvo lietuvaičių²⁰.

1925 m. buvo įsteigta dar viena mokykla mergaitėms – Šv. Pranciškaus Akademija Pitsburge prie Šv. Pranciškaus Seserų kongregacijos, kuri čia buvo įsikūrusi nuo 1922 m. lietuvių kunigų iniciatyva. Kongregacijos seserys, kaip ir kazimierietės, visų pirma rūpinosi pradiniu lietuvių švietimu²¹. Pradžioje Akademijoje buvo ruošiamos tik būsimosios mokytojos pranciškonių vedamoms mokykloms, bet jau 1929 m. mokykla praplėsta atsiveriant visoms mergaitėms. Kaip ir kazimieriečių mokykloje joje buvo įvesti bendrojo lavinimo ir komercijos skyriai²².

Lietuviško vaikinių švietimo situacija buvo sunkesnė, nes trūko tam pasišventusių vyrų vienuolių. Lietuviškos kolegijos idėja buvo kilusi dar prieš I pasaulinį karą, Amerikos lietuvių katalikų federacijos susirinkime, kur pastebėta, kad pusei milijono lietuvių JAV turėtų užtekti jėgų įkurti ir išlaikyti lietuvišką kolegiją. Tam buvo net pradėti rinkti pinigai, bet karo pabaigoje visą dėmesį sukonzentruvus Lietuvos nepriklausomybės atstatymui, kolegijos klausimas buvo atidėtas. Po karo viena stipriausių lietuvių vienuolijų – tėvai Marijonai – planavo atidaryti mokyklą savo pačių poreikiams, bet, pasitarus su pasauliečiais, 1922 m. buvo imtasi ir platesnių planų: nupirka Marian Hills nuosavybė, kur pra-

dėti statyti vienuolijos namai, o 1925 m. buvo atidaryta Marian Hills kolegija, kur mokėsi tik lietuviai ir tik norintys stoti į vienuolyną. 1926-ųjų mokslo metai pradėti su 26 mokiniais²³. Nepaisant griežtos mokyklinės dienotvarkės, kurią savo straipsnyje detalčiai pateikė Petrauskas, norinčiųjų mokytis šioje kolegijoje skaičius vis augo. Greitai mokiniai nebesutilpo senojoje mokykloje, todėl pradėta ieškoti naujos vietos. 1931 m. rudenį Marianapolyje pradėtas mokslas su keturiomis vidurinės mokyklos klasėmis ir vienu filosofijos kolegijos kursu. Jau 1938 m. Marianapolis studentams siūlė ne tik visą vidurinį išsilavinimą, bet ir keturių metų koledžo programą (iš viso aštuonerius metus). Šie metai taip pat pasižymėjo vienu didžiausiu besimokančiųjų skaičiumi – iš viso Marianapolyje mokėsi 90 studentų. Taip pat tais mokslo metais pirmą kartą buvo pažeistas etninio vienalytiškumo principas – be lietuvių buvo priimti ir du airiai bei vienas lenkas. Vėliau mažėjant lietuvių mokinių, pradėta priiminėti ir daugiau kitataučių, kol galiausiai lietuvių likę vos keletas ir dėl to 1968 m. iš mokyklos buvo pašalinta lietuvių kalba²⁴. Marianapolis pradžioje buvo svarbus lietuviybės židinys. Jame vykdavo įvairių organizacijų suvažiavimai, liepos ketvirtąją būdavo rengiama Lietuvių diena, į kurią suvažiudavo daug lietuvių. 1932 m. čia buvo įsteigta Lietuvių Katalikų Studentų sąjunga, kuri leido *Studentų žodį* (1933–1943). Tėvų Marijonų nuopelnus lietuvių vybei ypatingai aukštai vertino ir Fabijonas Kemėšis, pastebėdamas, kad ketvirtajame dešimtmetyje būtent iš ten „daugiausia ir trykšta nauja tautinio susipratimo šviesa“²⁵.

Taigi parapijos ir vienuolijos, palaikomos vietinės bendruomenės, organizavo lietuviškąsias mokyklas. Pavyzdžiui, Šv. Kazimiero Akademijai išlaikyti susiorganizavo specialus būrys moterų į specialią organizaciją „Akademijos rėmėjų draugiją“, kurios uždavinys buvo padėti išsilaikyti vargingai įsisteigusiai akademijai bei teikti stipendi-

jas neturtingoms mokinėms bei norinčioms stoti į vienuolyną. Pradžioje tai tebuvo septynios moterys, kurios koncertų ir paskaitų metu rinko lėšas Kazimieriečių vedamai Akademijai. 1952 m. rėmėjoms priklausė jau per 4000 narių. Būtent šita rėmėjų organizacija padėjo surinkti ir tris milijonus dolerių naujos mokyklos – Marija High School – statybai²⁶. Taigi finansinis iššūkis išlaikyti įkurtas mokyklas, remti mokyklomis besirūpinančias vienuolijas dar labiau telkė lietuvių bendruomenę. Kita vertus, pačiai bendruomenei įvairiapusiai išitraukiant į lietuviškų mokyklų rėmimą, pačių mokyklų gyvavimui buvo suteiktas tvirtesnis pagrindas. Daug sunkesnė lietuvių švietimo padėtis buvo Pietų Amerikoje, kur skurdžiai gyvenantys lietuvių emigrantai nesugebėjo patys suorganizuoti ar vėliau deramai remti savo mokyklų. Tiesa, Brazilijos lietuviams pagelbėjo Lietuvos vyriausybė, kurios pinigais 1929 m. pradėjo veikti ir pirmoji lietuviška Vinco Kudirkos mokykla. Mokyklos buvo sparčiai kuriamos ir vėliau, o jau 1932 m. sausį buvo įsteigta penkta, Vytauto Didžiojo mokykla. Deja, šių mokyklų pagrindinis finansavimo šaltinis taip ir liko Lietuvos vyriausybė, dėl ko, okupavus Lietuvą, anksčiau ar vėliau žlugo ir Brazilijos lietuviškos mokyklos. Ilgesnį laiką išsilaikė tik San Paulo lietuviška mokykla, remiama PLB valdybos.²⁷

Nors lietuviškų mokyklų tinklas ir plėtėsi, vis tik dar daug lietuvių palikuonių šių mokyklų nelankė.²⁸ Kita problema buvo ta, kad ir lankiusieji nepasizymėjo tautiniu susipratimu. Patriotiškai nusiteikę lietuviai nuogaštavo, kad dauguma jaunimo neprisiėdavo prie lietuviškų organizacijų, dažnas pasikeisdavo lietuvišką vardą į anglišką. Taigi į integraciją orientuota lietuviška mokykla menkai stabdė nutautėjimą, suprantamą kaip lietuvių kalbos ar patriotiškumo praradimą. Dėl akivaizdžių asimiliacijos tendencijų tarp Amerikos lietuvių vienu metu atsirado ir diskusijų dėl lietuviškumo sąvokos. Vieni sakė,

kad svarbu išlaikyti tik lietuvišką dvasią, nes kalbos vis tiek nepavyksią išsaugoti, kiti teigė, kad būtina išlaikyti ir kalbą, nes dvasia būtent per ją reiškiasi. Šiame ginče buvo naudojami ne tik lituanistiniai argumentai, bet ir pilietiniai, pastebint, kad „Panorėję lietuvių išlaikyti Amerikos lietuviai nemaž nenu-sidėtų nei JAV tikslams, nei Amerikos tautos idealams“.²⁹ Manyta, kad jie turi sutapti su Amerikos gyvenimu ir su jos kilniausiais idealais, ar kad „Amerikos lietuviai negali vilktis gyvenimo užpakaly, o turi būti ir moksle bei mene, ir politikoje bei bizniuose, ir visame visuomeniniame gyvenime pirmose vietose“³⁰. Bet visa tai, anot jų, nekliudė jiems gerai mokėti lietuvių kalbą, laikytis ne visų, bet kai kurių lietuviškų papročių ir domėtis Lietuvos gyvenimu. Lietuvių kalbos mokėjimas, jų nuomone, turėjo tik padidinti lietuvių, kaip Amerikos piliečių, protiškus sugebėjimus, o kai kurių tradicinių papročių laikymasis praturtinti Amerikos kultūrą.³¹ Nepaisant pastangų išlaikyti lietuvių kalbą išsivijos gyvenime bei lietuviškoje mokykloje, lietuvių kalbos mokėjimas po truputį silpo. Kemėšis pastebėjo, kad „Lietuviybės reikalai aiškiai smunka...“.

Reikia aiškiai pasakyti, jog tenai augusių lietuvių tėvų vaikai tik kada ne kada išgirsta namie lietuvišką žodį. Jų tėvai dažniausiai tarp savęs kalbasi angliškai. Tačiau ir išėjusieji parapines, neva lietuviškas, mokyklas anaipatol ne visi pramoksta gerai lietuviškai. Reikia žinoti, kad išskyrus tikyba, lietuvių kalbą, Lietuvos istoriją – visi kiti mokslo dalykai išeinami anglų kalba. Mokslo programa tokia plati, anglų kalbos mokslo reikalavimai tokie dideli, jog lituanistikai belieka tik pora – trejetas valandų per savaitę, be to, pamokos būna dažnai tik viršnorminėmis valandomis, kada vaikai jau esti gerokai įvargę.³²

Dėl to kalta buvo ne tik lietuviška parapiinė mokykla, ne tik jos mokytojos–seselės, bet ir Lietuvos vyriausybės neatsakingas požiūris į lietuvių išsivijoje, nesudarantis pakanka-

mai galimybių Amerikoje išaugusiems lietuviams, parapijinių mokyklų mokytojoms susipažinti su Lietuva, išmokti lietuvių kalbos gimtineje. Kaip 1934 m. pastebėjo Kemėšis, seselių mokytojų amerikonizacija tuo metu jau buvo toli pažengusi:

„Kita silpna lituanistikos pusė paeina nuo pačių mokytojų–seselių. Jos visos, be abejo, turi geriausių norų, bet jas gyvenimas nesuvaldomai stumia amerikonizacijos vėžėmis. Beveik visos jos Amerikoje gimusios, augusios. Visos jos Lietuvą ir jos reikalus užjaučia labiau principiškai, nes jos arčiau nepažįsta. Amerika juk jų gimtoji šalis, ją jos geriau pažįsta, jos kalbą geriau moka, jos gyvenimą ir reikalus geriau seka... Tarp savęs jos dažniausia kalbasi angliškai, nes joms tai ir lengviau ir maloniau. Tai argi nuostabu, kad ir su lietuvišku vaiku, atėjusiu jau į mokyklą, su geresniu pažinimu anglų kalbos už lietuvių – seselė mokytoja kalbasi daugiausiai anglų kalba; ir net kada ragina jį mylėti Lietuvą ir jos kalbą ir namie kalbėtis lietuviškai – tą viską pasako ne lietuviškai, o angliškai.“³³

Vienas iš būdų pakelti lietuvių kalbos lygį izoliacinės politikos besilaikančioje Amerikoje buvo pačių Amerikoje augusių seserų ilgesnės lietuvių kalbos studijos Lietuvoje. Taip dar 1920 m. penkios kazimierietės nuvažiavo į Lietuvą ir apsigyveno Pažaislyje šalia Kau-no. Viena jų, Anna Maria, Lietuvoje išbuvo net septynerius metus, o grįžusi į JAV skaitė paskaitas apie Lietuvą seserims ir studentėms Šv. Kazimiero Akademijoje. Ji Lietuvos istorijos mokė naudodama tiek senąsias Staniukyno paliktas skaidres, tiek naujas spalvotas, atsivežtas iš Lietuvos. Būtent šių aktyvių ir Lietuvoje studijavusių seserų dėka iki 1930 m. buvo išlaikytas geras lietuvių kalbos lygis lietuviškose mokyklose. Kaip jos pastebėjo, kad: „Tada tikrai buvo galima su mokiniais kalbėtis tėvų gimtąją kalbą“³⁴. Maždaug nuo 1935 m. lietuvių kalba vis labiau smuko lietuviškose mokyklose: jei anksčiau dauguma tėvų buvo gimę, augę Lietuvoje bei namuose

kalbėjo nors ir daryta, bet lietuvių kalba, tai ketvirtajame dešimtmetyje vis dažniau pasitaikydavo vaikų iš mišrių šeimų, kurie jau nemokėjo tėvų kalbos.³⁵ Lietuvių kalbos mokymosi entuziazmas pakildavo, kada Lietuvoje lituanistiką studijavusios seserys grįždavo į Ameriką ir vesdavo lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir literatūros kursus. Sesuo Anna Maria ir Kristina, studijavusios lituanistiką pas Jablonskį ir parsivežusios jo vadovėlių, 1927 m. vasarą skaitė gramatikos ir sintaksės kursą. Vėliau 1935 m. grįžusios iš studijų VDU, seserys Ignacija ir Teofilė iš naujo sudomino mokinius ir mokytojas tėvų kalba. 1938 m. seselės Rosarita ir Perpetua grįžo iš Lietuvos, praturtėjusios lituanistikos bagažu.³⁶ Deja, Lietuvos valdžia nieko nepadarė, kad būtų daugiau tokių intelektualinių mainų tarp Amerikos lietuvių ir lietuvių Lietuvoje. Kaip Kemėšis pastebėjo, dalis jaunų kunigų svajojo atvažiuoti į Lietuvą, čia pastudijuoti ar tiesiog pagyventi, taip pat ir vienuolės seserys norėjo studijuoti VDU lietuvių kalbą, bet daugeliui jų tai buvo tiesiog finansiškai neįkandama, juo labiau kad ir mokslas jiems Lietuvoje buvo mokamas, o gyvenimas Lietuvoje brangus. Gyventi Kaune buvo brangu, nes „kas gyvas amerikiečius svečius stengdavosi nulupti dvigubai ir trigubai, jei jie ką nors čia pirkdavo“.³⁷ Dėl to Kemėšis siūlė atleisti ir Amerikos lietuvius nuo mokesčio už mokslą, kad jie, grįžę iš Lietuvos į Ameriką galėtų tenai skleisti savo lietuvių kalbos ir kultūros patirtį.

Kemėšis nurodė lietuvių išieivių, vis dar besitapatinančių su Lietuva, naudą visai lietuvių kultūrai:

„Mūsų išieivių tautinė gyvybė Lietuvai reikalinga ne dėl galimybės gauti iš jų dolerių. Jie reikalingi mūsų jaunutei dar bebręstančiai kultūrai. Apvaizda mums laimingai surėdė, jog tokia žymi mūsų tautos dalis atsidadė prieglobstyje labai aukštos ir dinaminės anglosaksų kultūros. Tos kultūros pradai, kurie jau ne nuo šiandien daro į mūsų kraštą įta-

kos kaip tik per mūsų išieivius, žymiai atsveria neigiamuosius mūsų būdo savumus: inerciją, pasyvumą, per didelį nuolaidumą ...“³⁸

Ne nuostabu, kad lietuviams Amerikoje buvo sunku atsilaikyti prieš ūkiniame gyvenime pranašesnę amerikiečių kultūrą. Lietuvių integraciją į Amerikos visuomenę lengvinusi lietuviška mokykla užtikrindavo tik išieivių susidomėjimą Lietuva, o ne įvairiapusį jos pažinimą ar lietuvių kalbos mokėjimą.

Švietimas Vokietijoje pagal Lietuvos programas (1945–1949)

Daugelis lietuvių, pasitraukusių iš Lietuvos artėjant Raudonajai Armijai, buvo internuoti DP (Displaced People) stovyklose Vokietijoje, kur jie bandė atkurti švietimo sistemą, paliktą Lietuvoje. Atskirų žmonių iniciatyva jau 1945 m. vasarą buvo pradėtos stichiškai kurti mokyklos, kad sudarytų sąlygas vaikams toliau mokytis. Pagal Lietuvos švietimo modelį ir čia buvo bandoma atkurti ne tik pradinės mokyklas, bet ir progimnazijas bei gimnazijas. Buvo atvirai lygiuojamasi į Nepriklausomos Lietuvos mokyklą, ne itin atsižvelgiant į egzilio sąlygas. Tai rodo ir 1947 m. viešas Švietimo valdybos pareiškimas, kur pastebima, kad „visos švietimo įstaigos tvarkomos pagal Lietuvos Respublikos įstatymus ir taisykles, mokslas einamas pagal Švietimo Ministerijos patvirtintas programas“. Kartu pažymima, kad tremties mokyklų personalui privalomas toks pat mokslo cenzas, koks buvęs privalomas valstybinių mokyklų mokytojams Lietuvoje³⁹. Taigi orientuotasi į buvusią Lietuvos tikrovę, neįvardijant skurdžios realybės. Tiesa, tas orientavimasis į buvusią Lietuvos mokyklą prasiskverbia ne tik oficialiuose raštuose, bet ir aprašant konkrečių mokyklų istorijas. Pavyzdžiui, rašant apie varganą Augsburg-ochfeldo pradžios

mokyklos pradžią, pažymėta, kad po poros metų „mokykla atrodė pakenčiamai ir galėjo, ypatingai mokslo žiniomis, lygintis su Nepriklausomos Lietuvos mokykla.“⁴⁰

Mokslo programos, kaip jau minėta, irgi nesiskyrė nuo Lietuvoje buvusiųjų. Pradinėse mokyklose daugiausiai dėmesio buvo skiriama lietuvių kalbos pamokoms (pirmoje klasėje – 8, antroje – 9, trečioje – 7, ketvirtoje – 6 per savaitę) priedo dar prisidėdavo aplinkos ir tėvynės pažinimas, istorija ir geografija paskutinėje klasėje⁴¹. Tuo tarpu užsienio kalbų pradžios mokykloje visiškai nebuvo mokoma, nors gyventa daugybės kalbų apsuptyje. Taip pat ir gimnazijoje daugiau dėmesio buvo skiriama lietuvių kalbai, nei anglų ar vokiečių (lietuvių kalbos per 8 metus susidarytų – 38, anglų – 34, vokiečių – 16 savaitinių pamokų). Tai iliustruoja, kad ir toliau buvo gyvenama Lietuvos nuotaikomis. Tiesa, šios itin nepraktiškos tendencijos buvo pastebėtos ir kritikuotos jau ir stovyklų laikais, bet dar labiau jos buvo ginamos Lietuvos patriotų: „Humanitarinių dalykų persvara visų tipų lietuvių tremtinių mokyklose vertė ne vieną kalbėti apie per didelį mūsų švietimo humanitarinį foną, apie per menką rūpinimąsi praktiniais specialiniais mokslo dalykais... Jau siūloma mažinti lietuvių kalbos pamokas, jau reikalaujama svertimas kalbas dėstyti pradinėje mokykloje. Tokie balsai išskyla mokytojų tarybose ar mokytojų suvažiavime, kur apie lietuvių kalbos stiprinimą ar apsaugą dažnai nė neužsimenama. Tai jau pavojingi kraštutinumai“⁴². Ta „humanistinio turinio persvara“, anot Čižiūno, pasižymėjo ir Nepriklausomos Lietuvos mokykla.⁴³

Reikia pastebėti, kad visų lietuviškų mokslo institucijų veiklos pradžia buvo ypatingai sunki, lydima finansinių, buitinių nepriteklių. Paprastai tiek mokyklos, tiek darželiai buvo kuriami neturint nieko: nei tinkamos pastogės, nei tinkamų baldų⁴⁴, nei vadovėlių ar kitų mokymo priemonių. Kaip gražiai tai apibūdino K. Peckus: „Kiekviena Vokietijoje

besikurianti lietuvių tremtinių mokykla kovojo už savo vietą DP stovykloje – laisvą kampaną, rūšį, suolą, stalą, lentą, kredo gabalėlį“⁴⁵. Pavyzdžiui, Hanau gyveno daug lietuvių ir čia veikė vaikų darželis, kurį lankė net 150 vaikų (šis darželis buvo toks populiarus greičiausiai dėl to, kad čia vaikai gaudavo papildomą maisto davinį iš UNRRAos, kas buvo nemenka paskata jų tėvams). Kadangi šis darželis turėjo tik vieną didesnę patalpą, tai darbą organizavo pamainomis – viena grupė veikė priešpiet, o kita popiet.⁴⁶ Tai leidžia suprasti, kad vaikai į darželį buvo leidžiami ne dėl to, kad abiems tėvams reikėdavo dirbti, bet patogumo ar mados sumetimais. Vaikų darželiuose užsiėmimus vesdavo ne tik tam specialiai pasiruošusios auklėtojos, bet ir buvusios mokytojos. Vaikų darželį Rebendorfe (prie Eichstatto), 1945 m. birželį pradėjo vesti mokytoja D. Šilingaitė, baigusi Montessori vaikų darželių kursų, bet greitai – po mėnesio – ji perėjo dirbti mokytoja, o darbą darželyje tęsė kazimierietė Aleksandra Gustaitytė, jau turėjusi 9 metus praktikos vaikų darželiuose.⁴⁷

Darželio auklėtojų kaip ir mokytojų atlyginimai būdavo arba skurdūs, arba jų iš viso nebūdavo. Kartais mokytojai ar darželio auklėtojų padėjėjos gaudavo tik padidintą maisto priedą, o kartais nė to.⁴⁸ Darbas be atlyginimo neigiamai veikė visą švietimo organizavimą, buvo sunku pripašyti ateiti mokytojauti, o jaunas merginas padėti dirbti su darželinukais. Bet kaip buvo pastebėta, kelių darželių ir mokyklų istorijose tuomet, kai vokiečiai įvedė pastovią valiutą ir UNRRA sutvarkė mokytojų etatus, „tada sunku buvo apsiginti nuo kandidačių“⁴⁹. Ne geresni reikalai dėl užmokesčio buvo ir gimnazijose. Pavyzdžiui, Dr. Jono Basanavičiaus vardo gimnazijos Bamberge-Garmische mokytojams pradžioje mokėjo amerikietiškomis cigaretėmis už etatą po 5–6 pakelius per savaitę. Kadangi mokytojų būdavo daugiau nei etatų, tai cigaretes, o vėliau markes mokytojai

pasidalindavo pagal pamokų skaičių. Dėl prasto atlyginimo, dalis mokytojų pradžioje net nemokytojavo, vertėsi „mainų bizniu“. Tuo tarpu vėliau, kai pagerėjo mokytojų atlyginimas, „buvę mokytojai priekaištavo, girdi šiaučiai- kriaučiai sulindę į mokytojų etatus, o tikrųjų mokytojų neįsileidžia“⁵⁰.

Mokyklos kūrėsi greitai, bet kiekvienos pradžia buvo pakankamai komplikauta. Daug kas priklausė nuo vieno žmogaus entuziazmo. Taip, pavyzdžiui, Amberge, kur pradžioje lietuvių buvo mažai, mokytoja Stasė Tamašauskienė pradėjo dirbti, teturėdama tik 8 pradžios mokyklos amžiaus mokinius. Ji mokė visas keturias klases iš karto, ir visa darė be atlyginimo.⁵¹ Dažnai net ir gimnazijos įkūrimas buvo vieno kurio nors pasiryžusio mokytojo nuopelnas. Dalis mokyklų buvo labai mažos: štai pradžioje Ansbacho progimnazija egzistavo tik su 33 mokiniais. Visoms mokykloms stigo vadovėlių. „Sunkiausia buvo su mokslo vadovėliais ir rašomąja medžiaga. Vadovėlių beveik nebuvo. Jei kuris nors mokinys buvo pripuolamai koki nors vadovėlį iš Lietuvos atsivežęs, tai tuo naudojosi mokytojai“⁵². Arba, kaip pastebėjo Čižiūnas, laimingos buvo tos mokyklos, kurios turėjo pakankamai rašomojo popieriaus.⁵³

Statistika rodo, kad lietuviai priverstinės emigracijos sąlygomis itin daug investavo į švietimo sistemos atkūrimą. Bendrai skaičiuojant Amerikos, Britanijos ir Prancūzijos zonas 1945–1946 metais DP stovyklose lietuvių mokyklų, mokytojų ir mokinių buvo gausu (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Lietuvių tremtinių mokymo ir auklėjimo istaigų, mokytojų ir mokinių skaičius⁵⁴

	Mo- kyklų	Moky- tojų	Moki- nių
Vaikų darželiai	71	110	2134
Pradžios mokyklos	112	327	4087
Progimnazijos	14	143	502
Gimnazijos	20	455	2442

Čižiūno nuomone, palyginti su visu stovyklose gyvenančių lietuvių skaičiumi gimnazijų, jas aptarnaujančių mokytojų, o kartu ir gimnazistų buvo per daug. „Tokio dydžio bendruomenei būtų pakakę 4–5 gimnazijų, nes didelė dalis mokslo amžiaus jaunimo būtų lankiusi ir specialines mokyklas“⁵⁵. Tokia padėtis suponavo ir trūkumą, kad vienoje klasėje kartu studijavo ir gabūs, ir negabūs mokiniai, nes pastarieji neturėjo kito pasirinkimo. „Sunkieji tremties gimnazijų mokiniai buvo kaip tik tie „gimnazistai per prievartą“, kurie čia mokėsi tik dėl to, kad kitokio tipo mokyklų jiems stovykloje nebuvo“⁵⁶. Nuostabą kelia ir darželių skaičius: ir tai, kad Vokietijoje buvo sukurta tiek daug vaikų darželių, ir tai, kad juos lankė tiek daug vaikų, nes tarpukario Lietuvoje vaikų darželių proporcija gyventojų skaičiui net ir paskutiniais metais buvo daug mažesnė.⁵⁷

Bandymas išlaikyti grynąją lietuvybę (1950–1969 m.)

„Mokykla yra tautinės dvasios židinys. Kiekvieno lietuvių kilniausioji pareiga būti lietuvių mokyklos rėmėju“ (Lietuvių charta).

Iš Lietuvos pasitraukę DP stovyklose lietuviai bandė atkurti švietimo sistemą, kurią jie buvo palikę Lietuvoje. Net ir išvažiavę į Ameriką, jie tikėjosi greitai grįžti į Lietuvą, tad vaikus ugdė patriotine lietuviška dvasia, kėlė aukštus reikalavimus lietuvių kalbai. Jų lietuviybės standartai buvo daug rimtesni, nei pirmosios bangos lietuvių, kurių jau antra ir trečia karta augo Amerikoje ir tik prastai kalbėjo lietuviškai. Jeigu lietuviškumo pažinimas pirmosios bangos amerikiečiams tebuvo savo šaknų pažinimas, leidžiantis geriau susigaudyti Amerikos kultūroje, DP kartos amerikiečiams tai buvo pagrindinis savęs suvokimo matas. Lietuviybė šioms grupėms turėjo skirtingas reikšmes.

Istoriografijoje nėra plačiau nagrinėta, kodėl nebuvo pasinaudota pirmosios emigrantų bangos sukauptu potencialu ir tęsiama lietuviškų mokyklų tradicija, bet, priešingai, pasirinktas šeštadienių mokyklų variantas. Istoriografijoje paprastai tik pažymima, kad lietuvių parapiinėse mokyklose silpnai mokyma lituanistinių dalykų ar net apskritai jose vyravusi nelietuviška dvasia. „Prie senųjų lietuvių emigrantų įkurtų parapijų buvusios mokyklos neatitiko tėvų norų ir siekių. Tik kai kuriose jų dar buvo mokoma lietuvių kalbos, daugumoje vyravo anglų kalba, be to, trūko žmonių, gebančių tinkamai mokyti lituanistinių dalykų“⁵⁸. Taigi nors padėtis pristatyta gana niūriai, bet reikia pripažinti, kad pirmosios bangos lietuvių palikuonių, save identifikuojančių su lietuviškumu, dar buvo daug, bet naujai atvykę lietuviai nemėgino šios padėties išnaudoti. Anot kunigo Juozo Prunskio, *Draugo* redaktorius, 1951 m. veikė 54 lietuvių parapiinės mokyklos, kur mokėsi 11140 mokinių. Tarp jų būta apie 2000 naujųjų emigrantų vaikų, 3550 – kitataučių (jie sudarė 32 % visų vaikų).⁵⁹ Vadinas, būta daug (apie 5600) ir pirmosios bangos išėivių vaikų, lankančių lietuvišką parapiinę mokyklą. Aišku, šios mokyklos ne itin atitiko tautiškai nusiteikusių naujųjų emigrantų lūkesčių, mat „lietuvių vaikai ateina į mokyklą jau nemokėdami nė žodžio lietuviškai“. Be to, ir „dabartinės vienuolės mokytojos jau yra JAV augusios ir mokslus ėjusios, visai nemačiusios Lietuvos ir ją pažįstančios dažnai iš klaidingų šaltinių“⁶⁰. Vienuolių „lituanistinis pasirengimas dažniausia remiasi iš tėvų įgytomis negausiomis žiniomis ir vienuolyne rėmuose įgytu patyrimu“⁶¹.

Problemos kompleksiskumą atskleidžia Kazio Mockaus pranešimas „Būdai ir priemonės lituanistiniam švietimui sustiprinti“. Jis neignoravo „gausių lietuviukų, kurių seneliai atvyko iš Lietuvos“, o jie patys nemoka lietuvių kalbos ir nežino „lietuviškų reikalų“. Bet kartu pastebi, kad „pastangos tokius pra-

mokyti lietuviškai jau kelia reikalą pasirengti dėstyti tą kalbą skirtingu metodu, daugiau naudojamu mokant iš mažens nežinomas kalbas.“⁶² Deja, ir po dviejų dešimčių metų, kai jai tų metodų reikėjo mokinti antrosios bangos lietuvių vaikams lietuviškai, šie dar nebuvo parengti. Taip 1975 metais nauja mokytoja pastebėjo įvairius sunkumus dirbdama su paruošiamosios ir pirmo skyriaus klase. Ji pastebėjo, kad Daugelio iliustracijų iš pratimų knygos vaikai nepažino ir negalėjo surišti su garsu, apskritai vaikų žodynas „daug toliau nuo virtuvės ir žaislų dėžės nebenuėina“. Kaip mokytoja prisiminė reikėdavo su mokiniais pasiginčyti, kad *beibis* lietuviškai yra kūdikis. Stengdamasi praplėsti labai ribotą vaikų žodyną, ji pati gaminosi papildomos medžiagos, kad išlaikytų vaikų dėmesį. Ji pasigedo metodinės literatūros, kaip tvirtinti vaikų žodyną ar leidinėlio, aprašančio tradicinius lietuviškus vaikų žaidimus.⁶³

Taigi kyla problema „kaip suderinti naujosios imigracijos lituanistinio švietimo pastangas su esama tikrove. ... Iš kitos pusės naujosios imigracijos atstovai negali ir neturi eiti į nereikalingus kompromisus. Vaikų katechizacija lietuviškai ir reikiamos lituanistinės programos išėjimas yra mūsų tikslas, nuo kurio negalime trauktis ir nesitrauksime.“⁶⁴

Tuo tarpu apie bandymą prie senųjų lietuvių parapijų mokyklų įvesti lietuviškas pamokas naujų imigrantų vaikams ir tas pamokas duoti dėstyti prityrusiems lituanistams mokytojams. Kai kur taip ir buvo padaryta. Bet, anot Mockaus, „kiek girdėti iš kolegų atsiliepimų, rodos, jau yra abejonių, ar ne šeštadieninė mokykla pasiekia daugiau, ne kaip tos pridėtinės pamokos, kurios ir lieka pridėtinėmis.“ Tai pasakęs, jis dar kartą primena pagrindinį tikslą: būtina išieiti kasmet nustatytą lituanistinio švietimo programą taip, kad mokinys, baigęs aštuonis skyrius, jau būtų pajėgus neblogai rašyti lietuviškai, o baigęs aukštesniąją mokyklą, jau būtų išėjęs ir lietuvių literatūros bei Lietuvos istorijos

kursą. Ir nors suprasdamas daugelio šeštadieninių mokyklų varganą padėtį, bet būtent su ja jis sieja viltis „tegul ir vargo, bet vis dėlto grynai lietuviška mokykla“⁶⁵.

Iš tiesų, parapijinės, o dar labiau aukštesniosios kažkada lietuviškos buvusios mokyklos dabar, XXI amžiuje, tik savo istorijų puslapiuose šį tą pažymi apie lietuviškos mokyklos šaknis, taip kaip tai pažymi Maria High School arba apie savo lietuviškumą iš viso nebeužsimena (pavyzdžiui, Marianapolio gimnazijos tinklalapyje apie tai nėra nei užuominos). Tiesa, tuo metu vienuolikoje mokyklų naujai atvykusiems lietuviams pavyko įtikinti parapijų mokyklų vadovybes, kad jų vaikams būtų sustiprintas lietuvių kalbos dėstymas ir normalių pamokų metu kasdien įvestas pusvalandis lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir kitų lituanistinių dalykų studijos. Kitur tėvai nepatenkinti anksčiau sukurtų parapinių mokyklų lietuviškų dalykų dėstymu, padedami mokytojų steigė atskiras šeštadienines mokyklas, kuriose vaikai turėjo išmokti lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir geografijos, lietuviškų dainų ir šokių.⁶⁶

Amerikos lietuvių mokytojų sąjungos (įsteigta 1949 m.) konferencijoje 1951 m. Veličkos skaitytame pranešime akivaizdžiai parodomas nepasitenkinimas dėl pirmosios išieivių bangos sukurtų mokyklų: „parapinėse mokyklose padėtis liūdna. Už mokyklos ribų – plati tuštuma. Į ją mums niekas nekliudo brautis, todėl būtina išnaudoti progą. Yra dalykų, kurių patys tėvai tikrai atlikti nebegali. Vienas iš tokių yra sudarymas pastovios lietuvių vaikų bendruomenės. Ji reikalinga lietuviams ugdyti, nes kiekviena šio krašto mokykla daro tik piliečius. Dabartiniai reikalavimai, statomi šeštadieninei mokyklai, ne visuomet pagrįsti. Tvirtinimas, kad mokytojos seselės moko būti gerais lietuviams – melas“⁶⁷. Iš tiesų problemų kazimieriečių vedamose pradinėse ir vidurinėse mokyklose būta, kartais čia ne itin draugiškai

žiūrėta į naujai atvykusių lietuvių merginų nacionalizmą, išsiskirdavo mokytojų ir mokinių tikslų suvokimas. Kita vertus, vienuolijų vedamos paprastos mokyklos siūlė aiškesnį ritmą, dažnai ir geresnį auklėjimą nei amerikiečių mokyklos. Deja, šeštajame dešimtmetyje, dar kažkada lietuvių įkurtos vidurinės mokyklos, tokios kaip Marianapolio ar Marija High School, suamerikonėjo, jose lietuvių kalba nebebuvo lygiavertė partnerė, o greičiau podukra.⁶⁸

Lituanistinis auklėjimas išieivijoje buvo atkurtas kaip lietuviškosios mokyklos tęsinys, kuriuo norėta išlaikyti lietuvių. Lituanistinė mokykla ryžosi puoselėti iš Lietuvos atsivežtas tautines tradicijas ir lietuvišką kultūrą. „Pradžioje mokyklos buvo steigiamos pagal vienintelį pavyzdį, kuris tada buvo žinomas, būtent, pagal lietuviškąją mokyklą. Ir iš tikrųjų, kai pažiūri praeitin, susidaro įspūdis, kad lituanistinis mokymas vyko ne tiek išieivijoje, kiek pačioje Lietuvoje“⁶⁹. Anot Algio Norvilo, dėstomasis turinys mokykloje nebuvo pritaikytas išieivijos gyvenimui: „Lietuvių kalbos klasėje buvo aiškinamas skirtumas tarp dalyvio ir padalyvio; istorijos kurse užsitiesdavo kunigaikščių era, nenorom įsiterpiančiam ir vėlyvesniame laikam, o geografijos kurse mokiniai susipažindavo su Biržų gipso klodais ir garsiąja Birštono kilpa...“⁷⁰. Per didelį mokinių apkrovimą detalėmis kaip programos trūkumą nurodė ir Ašoklis: „Mokytojai su mokiniais ilgai vargšta, priešdami Lietuvos žemėlapius su visomis apskričių ribomis, visais Lietuvos sienų pasikeitimais, sužymi šimtus miestelių, ežerų, upių ir kalnelių“⁷¹. Toks dėstomojo turinio neatitikimas mokinių aplinkai ypatingai pasidarė pavojingas, kai į lituanistinę mokyklą pradėjo eiti su Amerikos gyvenimo papročiais apsipratę mokiniai. Dažnam lituanistinės mokyklos mokiniui mokyklos atmosfera ir mokymo stilius tapdavo nesuprantami ar net nepatrauklūs. Atstumiančiai veikė ir tas praeities pasaulis, kuris mokiniams buvo

neapčiuopiamas ir neįdomus.⁷² Daugelis po Antrojo pasaulinio karo iš Lietuvos pasitraukusių stengėsi vaikams perduoti Lietuvą tokią, kokią jie paliko, ignoruodami tuos pasikeitimus, kurie per visą šį laiką vyko giminėje. Kartais tai vaikams sukeldavo ir priešingą reakciją. Kaip vienas mokinys prisipažino šeštadieninės mokyklos mokytojui, net „jeigu Lietuva netolimoje ateityje atgautų nepriklausomybę, jis nenorėtų joje gyventi, nes ten viskas esą labai senoviška: visi šoka tik valsus ir polkas, klausą tik klasiškos muzikos, nešiojā senoviškus drabužius. ... Tokį įspūdį jam sudarę tėvų pasakojimai apie Lietuvą“⁷³. Neatitikimas tarp mokslo gaunamo bendrose mokyklose, ir lietuviškose su vaikų amžiumi didėdavo. Kaip pastebėjo mokytoja Germanienė: „Amerikietiškos mokyklose jie mokysis apie žvaigždynus ir raketas, tuo tarpu lituanistinėje – gyvens šiaudinę bakužęj, basi raus linus ir plūgu ars žemę“⁷⁴.

Masionis, aprašydamas įspūdžius iš mokyklų vizitacijos, rašė, kad daugeliui mokyklų trūko ir vaikams pritaikytų patalpų: „Jau 20 metų mūsų mokyklos vargsta, kai kurios dar vis neišeidamos iš rūsijų, ir užkampių“⁷⁵. Anot jo, mokinių nenoras lankyti mokyklą tokiose sąlygose yra visai suprantamas, nes jie visą savaitę mokosi moderniose patalpose, o šeštadienius turi „praleisti uždarytam kokiam rūsyje..., tai reikia tam tikro pasiaukojimo“⁷⁶. Taip pat, anot jo, trūko ir mokytojo darbo įvertinimo iš visuomenės pusės.

Dar yra nemaža vietų, kur mokytojai nėra laikomi žmonėmis, bet vis dar kažkokiais „simboliais“, kur manoma, kad mokytojas gali gyventi iš „simbolio“. Jei tokiem tėvam duotų tik simbolinį atlyginimą, ypač šeštadieniais, tai jie tuojau mestų savo darbą ir eitų tuojau kito ieškoti. Žinoma, mokytojas iš to negyventa, bet jis irgi yra žmogus...⁷⁷

Kartu Masionis pastebėjo, kad kai kuriose mokyklose vis dar buvo naudojami pasenę metodai: gramatikos mokoma su visomis įvardžių formomis... vaikams nežinant nei

kur, nei kada juos vartoti. Tiesa, šioje vietoje jis buvo pastebėjęs ir poslinkių į gerąją pusę, kai buvo stengiamasi išdėstyti ne mokslą „apie kalbą, o pačios kalbos“. Pavyzdžiui, kai mokytojas paprašo mokinį su tuo žodžiu pasakyti sakinį, pavartoti tą žodį praktiškai, kasdieninėje kalboje. „Čia jau pačios kalbos mokymas ir jis yra naudingesnis. Mokiniai tuoj taisy savo draugų klaidas, visa klasė dalyvauja ir visiems iš to daugiau naudos“⁷⁸. Taip pat jis atkreipė dėmesį į veiksmingą praktiką mokyti dainų, nes dainuojant galima lengviau išmokyti ir skaitymo, ir tarimo. Tokiu būdu lengva paversti pamokas ir linksmu žaidimu.

Kad lituanistinė mokykla dažnai buvo katorga vaikams, tą žinojo ir tėvai, ir mokytojai. Pokalbyje su jaunaisiais lietuviais, užfiksuotame *Švietimo Gairėse*, keli dabar savo noru besidomintys lietuvių jaunuoliai prisipažino, kad vaikystėje buvo verčiami eiti į lituanistinę mokyklą: „Buvau verčiama eiti į lituanistinę mokyklą. Daugumas vaikų yra verčiami. ... Tėvai verčia juos eiti į lietuvišką mokyklą, jie nenori, nekalba lietuviškai, nepriklauso lietuviškoms organizacijoms, nenori nieko bendra turėti su lietuviais“. Kaip viena iš didžiausių lietuviškos mokyklos blogybių buvo nurodytas jos prievartinis charakteris. „Man nepatiko, kad mane vertė, o kai vertė, man pamokos pasidarė visiškai neįdomios“. Vertimo eiti į mokyklą problema buvo nagrinėjama ir kituose straipsniuose, pastebint, kad „mokytojai susiduria su mokiniais, kurie atvirai pasisako, kad jiems nesą reikalo lankyti lituanistines mokyklas ir kad jie jas lanko tik tėvų verčiami“. Tuo tarpu Amerikoje vis labiau populiarėjo nuostata, kad reikia ne versti vaikus, bet juos atitinkamai motyvuoti. Kita vertus, motyvuoti lankyti lituanistinę mokyklą buvo sunku, nes vyresniesiems tai buvo ne vertės (karjeros), o pareigos klausimas.

Tėvų, vyresniųjų, mokytojų ir visų lietuvių patriotų supratimu, lituanistinės mo-

kyklos lankymas yra ne vertės, o pareigos klausimas. Lituanistinėje mokykloje ne vien vertės ir naudos ieškome, – savaime jos yra, – bet lavindami jaunimą ir lavindamiesi lituanistikoje, mes atliekame savo pareigą istoriniame kelyje išlikti lietuviais.⁷⁹

Kita vertus, gal teisus buvo ir J. Masilionis pastebėdamas, kad nenoras lankyti lituanistinę mokyklą buvo ir tam tikras „mados reikalas“, nes sunku prisipažinti savanoriškai lankant tai, kas tau neduos apčiuopiamos naudos. Tuo tarpu faktas, kad daugeliui lituanistinių mokyklų vadovauja lietuviai, kažkada patys mokėsi šeštadieninėje mokykloje, ar tai, kad tėvų komitetų pirmininkų pareigas prisiima irgi dažniausiai buvę šeštadieninių mokyklų mokiniai, pagaliau, kad į mokyklas savo vaikus veža, tie, kurie prieš tai buvo patys vežami, anot Masilionio, rodo, kad nors vaikai šeštadienines mokyklas lankė „nenoromis“, „tėvų verčiami“, „verkdami ir dejuodami“, bet vėliau suprato lituanistinių mokyklų reikšmę.⁸⁰ Šiuos Masilionio samprotavimus apie prievartos būtinybę ir naudą lietuvių reiktų dar tikrinti. Nes nors daugelis atvežančių savo vaikus patys kažkada ir ėjo į šeštadieninę mokyklą, bet keičiantis kartoms šeštadieninių mokyklų lankytojų skaičius tirpo.

Jis siunčia mane į lietuvišką mokyklą šeštadieniais ir į stovyklą vasarą. Jis laiko mane tvirtai ir grūda neįkainojamą tėvynės maną man į burną. Springstu, dūstu ir žiobčioju, tiesiu kaklą aukštyn, bandydama neužspringti.

„Aš kitokia! – šaukiu – aš gimiau čia. Aš – ne tu.“

„Tu esi lietuviė – šnypščia jis. – Gryną gryniausią lietuviė.“

Virstu į indą prisiminimams ir svajonėms laikyti.

Lietuva – neužsitraukianti, bebalsė skylė. Kaulėta ranka, pačiupusi už pakaušio, laiko mano veidą prispaudusi prie kančios taip, kad negalėčiau nusisukti. Šeštadieninėje

mokykloje žiūrime paveikslėlius, kuriuose kareiviai ginklu grasina šeimynoms lauko virtuvėse. Įsivaizduoju, kad tai – mano gimtinaičiai, arba matau juos uždarytus tamsiame sandėliuke be maisto ir vandens“...⁸¹

Dar neseniai sėdėję mokyklos suole lietuviukai pastebėjo, kad lietuviškoje mokykloje trūko drausmės, ši problema, jų nuomone, atsirasdavo dėl to, kad pamokos neįdomios ar kad mokytojai nepatiko. „Man asmeniškai lietuviškos pamokos buvo visiškai neįdomios. Dar ir šiandien jos nėra įdomios.“⁸² Algio Norvilos požiūriu, drausmės problemos lituanistinėje mokykloje iškildavo dėl to, kad pradžioje lituanistinėse mokyklose palaikyta iš Lietuvos atsivežta formali atmosfera, išreiškiamą, mokinių atsistojimu mokytojui įėjus į klasę ir kitais ritualais, kai tuo tarpu amerikietiškos mokyklose vyraudavo daug draugiškesnė atmosfera tarp mokytojo ir mokinio.⁸³

Kas yra lietuvis? Naujų kelių paieška (1970–1990 m.)

„[Lituanistinės mokyklos] tikslas – atlikti tą auklėjimo dalį, kurio mūsų tautinių tikslų atžvilgiu čia neatlieka šio krašto bendrosios mokyklos, tai yra išauklėti lietuviuką lietuviu. Lietuviu jį auklės tik namai ir lituanistinė mokykla, palaikydama jame lietuviškąją sąmonę ir perteikdama jam lietuviškąsias vertybes. Lietuviybė mums yra pastovi ir nepakeičiama vertybė.“⁸⁴

Taigi jau nuo XX a. septintojo dešimtmečio vis labiau pradėta žiūrėti, kad lituanistinė mokykla ne tiek suteiktų lietuvių kalbos ir kultūros žinių, kiek auklėtų mažą lietuvių užaugti sąmoningu lietuviu. „Išsivijos lituanistinė mokykla turi net tik stengtis išieiti nustatytas programas, perduoti numatytą žinių kiekį, bet dar labiau visais joje dėstomais dalykais ir visomis pedagoginėmis priemonėmis ugdyti mokinius būti sąmo-

ningais savo tautos nariais.⁸⁵ Algis Norvilas jau 1960 m. pradžioje išvelgė mokyklos modernėjimo bruožų. Litanistinis auklėjimas, anot jo, turėtų vykti „ne nepriklausomybės laikų Lietuvoje, o gyvoje išėivijos aplinkoje. Kitaip sakant, reikėtų mokinius suvesti su pasauliu, kuris artimas jų patirčiai ir gyvenamai tikrovei. Toks auklėjimas ne vien tik pateiktų lituanistines žinias, bet padėtų mokiniui suprasti, ką tai reiškia būti lietuviu“⁸⁶.

Jau nuo 1970 m. nuolat mažėjo mokinių šeštadieninėse mokyklose. Tai siejama su praturtėjusių lietuvių kraustymusi į užmiesčius, kai vežioti vaikus į šeštadieninę mokyklą pasidarė sunkiau. Daug lietuvių, nepaisydami „Lietuvių chartos“ nuostatų, sukūrė ir mišrias santuokas, ir pradžioje dėl to jautėsi nepageidaujami lietuvių bendruomenėje, be to, jų atžalos dažnai nebekalbėjo lietuviškai. Minint Lietuvos nepriklausomybės penkiasdešimties metų jubiliejų, buvo raginama į JAV šeštadienines mokyklas sutelkti 5000 mokinių:

jei Lietuvos kūrėjai savanoriai kovojo Nepriklausomybės kovose už kiekvieną Lietuvos žemės pėdą, tai mes čia dabar turime kovoti dėl kiekvieno lietuvių, dėl kiekvieno lietuvių jaunuolio, nes jų rankose tautos ateitis. Tai ne tik garbingas mums uždavinys, bet ir likiminė pareiga, nuo kurios nė vienas nesame laisvi. Tačiau mes laimėsime Lietuvai tiek ir tokių jaunuolių, kiek ir kaip juos lietuviškai išugdysime.⁸⁷

Deja, tokio užmojo padariniai buvo priešingi – mokinių kasmet mažėjo. Apylinkių švietimo valdybos teisinosi, kad neįmanoma buvo paveikti tų tėvų, kurie iš anksto buvo nusistatę savo vaikų į lietuvišką mokyklą neleisti. Pagal spaudos pranešimus panaši padėtis buvo ir kitose vietovėse. Todėl mokinių skaičius nepakilo, o sumažėjo ne tik minėtoje apygardoje, bet ir visame krašte. „Mažėjimo priežastis – lietuvių, ypačiai jauniosios kartos kėlimasis dirbti ir gyventi kitur. Tirpstant lietuviškosios kolonijoms, nyksta

ir lietuviškos mokyklos, ir jos steigias kitose vietose, kur susidaro nauji lietuvių telkiniai, kaip Sant Franciske.“⁸⁸

Dar kitais metais buvo uždaryta ir Šv. Antano gimnazija Maine. Ji buvo įkurta 1956 metais tėvų pranciškonų. Mokykla buvo maža – 1960 m. buvo išleista pirma gimnazijos laida – 10 abiturientų.⁸⁹ Ir ateinančiais metais gimnazijai nepavyko pritraukti daugiau studijuojančių – galbūt dėl reklamos, gal dėl rėmėjų stygiaus. Gimnazijoje buvo stengiamasi sudaryti jaunimui lietuvišką aplinką, lietuvių kalba pagal mokinių pajėgumą buvo dėstoma kaip lygiavertis dalykas. Net diplomų įteikimo iškilmės buvo atliekamos lietuviškai.⁹⁰ Ši gimnazija 1964 metais išleido penktą laidą – 14 abiturientų – tai buvo gausiausia laida. Bet tokio mokinių skaičiaus nepakako, kad mokykla galėtų išsilaikyti, kol nebuvo 100 ar bent 80 mokinių, tol gimnazija neturėjo užtikrintos ateities, nes reikėjo išlaikyti erdvius pastatus ir gausų mokytojų personalą, kas, savo ruožtu, sąlygojo žymius nuostolius.⁹¹ Nepaisant to, kad po šių kreipimųsi mokinių šiek tiek padaugėjo, bet jiems vėl sumažėjus 1969–1970 mokslo metais, mokykla, nuostoliams priartėjus prie 100 000 dolerių, buvo uždaryta. Viena jos bėdų turbūt ir buvo tai, kad ji neturėjo savo rėmėjų, kaip kad turėjo Šv. Kazimiero kongregacijos vedamos mokyklos.⁹² Dar buvo bandyta gimnaziją atidaryti, kreipiantis per JAV ir Kanados lietuviškąją spaudą į tėvus, bet pastangos nedavė vaisių: 1970 m. rudeniu suradus tik 12 mokinių (8 iš Čikagos, 1 – iš Alabamos, 1 – iš Pensilvanijos, 1 – iš Kalifornijos ir 1 – iš Viskonsino), gimnazija negalėjo būti atidaryta⁹³. Kita vertus, sunku suprasti, kodėl buvo verčiau nuspręsta mokykla uždaryti nei pereiti prie koedukacijos, nes tiek merginų, tiek vaikinų priėmimas taip pat būtų padidinęs mokinių skaičių.

Buvo uždaromi ir vaikų darželiai, net ten, kur tarsi jiems gyvuoti buvo tiek materialinės sąlygos, tiek ir pakankama lietuvių

santalka. Iš 1970 m. nustojusių veikti vaikų darželių vienas buvo Čikagoje, kur aplinkui gyveno lietuviai.

„Lietuviai ten pastatė vaikų darželiui pri-taikytus namus, kuriuose mokytojauja lietu-vė mokytoja, bet ji šimet angliškai moko amerikiečių vaikus, nes nebesusidaro lietu-vių vaikų lituanistinei klasei, nežiūrint visos varytos propagandos. Ir kitam reguliariam vaikų darželiui, veikiančiam kitoje lietuviš-koje Čikagos apylinkėje, kyla išsilaukimo klausimas, sumažėjus mokinių skaičiui.“⁹⁴

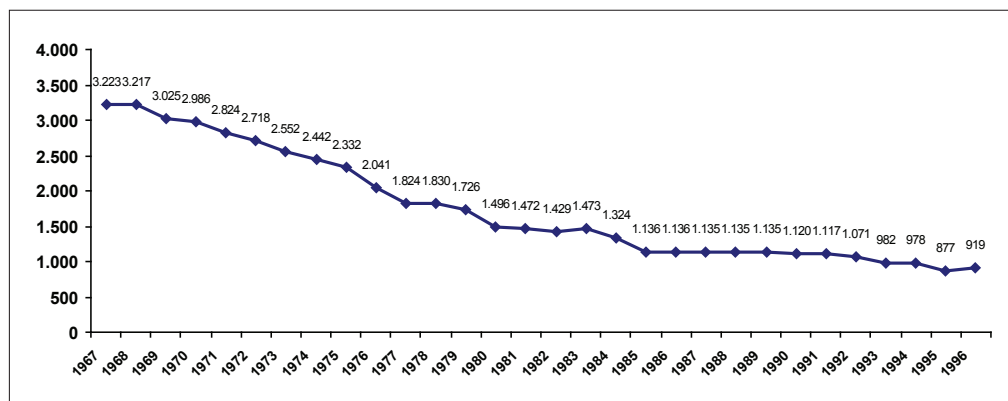
Taigi, nors dar vajaus metais ypatingas dė-mesys buvo atkreiptas į darželius, nes būtent ten vaikai turėjo išmolti lietuviškai skaityti rašyti dar prieš pradėdami eiti į angliškąją mokyklą⁹⁵, visgi daugiau pritraukti darželi-nukų į lietuviškas mokyklėles nesisekė.

Mažėjant mokinių šeštadieninėse moky-klose, pagaliau buvo atkreiptas dėmesys ir į pirmosios kartos išėivių vaikus, stengiantis atrasti pastiprinimą: „Steikime prie moky-klių atskiras klases ankstyvesniosios išėivijos mokykliniam jaunimui, norinčiam išmolti lietuviškai. Priimkime juos išskėstomis ran-komis, nors jie sunkiai tekalba, ar iš viso ne-bemoka lietuviškai, nes gal čia siūlosi mums vienintėlė ir paskutinė proga laimėti juos Lietuvai ir lietuvybei“⁹⁷.

Įdomios buvo ir Juozo Maldeikio įžvalgos, kaip per lietuvių literatūrą galima būtų tautiškai auklėti jaunimą. Be kita ko pažymint, kad „su mokslo įgijimu siejasi ir nutautimo pavojai.“ Nutautėjimo pavojus, išskylusius XIX amžiuje, kai mokslus baigę lietuviai „apsigy-vendavo dėl tarnybos ten, kur nėra lietuvių“, siūloma palyginti su dabartimi: „Ar nenu-tausta lietuviai, belankydami amerikietiškas mokyklas, paskui apsigyvendami patogiuose priemiesčiuose, gaudami tarnybas, kur nėra savųjų“⁹⁸. Apskritai buvo peikiamas jaunųjų patogumų ar karjeros (o gal savirealizacijos) ieškojimas, jų neatsižvelgimas į „tautinius in-teresus“. „Nuo tėvų nusistatymo priklauso, ar renkantis naują darbovietę žiūrima tik savęs bei dolerio, ar ir kad būtų galimybė vaikams lietuviškai mokytis“⁹⁹. Kita pastaba, taikyta tiesiai lietuvių jaunuoliui, buvo: „didžiaus-ias ir greičiausias nutautimas eina mišrio-se vedybose“, o Lazdynų Pelėdos apsakymą „Klaida“ J. Maldeikis pasiūlė kaip šio proceso literatūrinį pavyzdį¹⁰⁰.

Neatsiliko ir Ašoklis, stengdamasis gai-vinti lietuvių tautinį pasididžiavimą per geografijos pamokas, pastebėdamas, kad reikia vaikams pasakoti tik apie Lietuvą, kas suteikia pasidžiavimą, pasigėrėjimą ir savimi pasitikėjimą. „Gi rodydami mūsų skurdžiąją

1 grafikas. Mokinių skaičiaus mažėjimas šeštadieninėse mokyklose.⁹⁶

gyvenimo pusę, samanotas lūšneles, ubagiškus vežimus ir vis dainuodami apie bakūzes samanotas, jaunimą ne tik nepatrauksime, bet galime ir atbaidyti.¹⁰¹ Ir kadangi Lietuva savo dydžiu pasigirti negali, todėl patariama geriau kalbėti apie seną jos istoriją ar seną kalbą. „Mes lietuviai taip pat esame mažos tautos nariai, bet galime drąsiai didžiuotis savo sena ir gražia kalba, sena ir garbinga tautos bei valstybės praeitimi. Mes savo kultūra žengiamo smarkiais šuoliais pirmyn, pralenkdami kai kurias senos kultūros tautas. Lietuvių tauta nepailstamai siekia mokslo viršūnių ir tampa inteligentų tauta.“¹⁰² Tuo tarpu pačių mokinių norai buvo šiek tiek kitokie. Kaip pastebėjo mokytoja Vida Augulytė, mokiniai pageidavo sužinoti daugiau apie tuometinę Lietuvą, o, jos pačios manymu, per didelis lietuvių kultūros ir istorijos nudailinimas irgi nieko gero neatneša, todėl ji siūlė „mokyklose Lietuvą pristatyti realistiškai, pabrėžiant jos gerąsias ypatybes, bet nenuslepiant ir rimtų trūkumų“¹⁰³.

Ir toliau pagrindinis dėmesys buvo kreipiamas į lietuvių kalbą, akcentuojant, kad tik kalba sugebės išsivijoje bręstančiam jaunuoliui padėti įsijungti į lietuvių tautą, „tik kalba įgalins jį lietuviškai kurti ir dalyvauti išsivijos lietuviškoje veikloje“¹⁰⁴. Pedagogams vis nurodoma, kad reikia supažindinti mokinius tik su kūrybiškai pajėgiausių tautiečių kūryba, nes taip mes sudarome sąlygas suprasti, pajusti bei pergyventi ir pačios lietuviybės vertingumą. Taip lietuviškoji kūryba pasidaro svarbiausia priemone patraukti jaunimui prie lietuviybės, priemone, leidžiančia pajusti jos vertingumą. Lietuviybė, pagrįsta savo kalba, tautine individualybe ir visa tautine kūryba mums yra kažkas nelygstamai vertinga, kas toli prašoka mūsų šio meto reikalus¹⁰⁵.

Visai kitoks įspūdis apie lietuviybės sampratą išsiviams susidaro paskaičius Kanados lietuvių istoriją, kur į lietuviškumą žiūrima ne iš siaurų nacionalinių pozicijų, bet

iš platesnių pilietiškumo perspektyvų. Visų pirma pastebima, kad finansiškai brangios šeštadieninės mokyklos yra išlaikomos tėvų, bažnyčių ir lietuvių bendruomenės, nes tėvai nori, kad jų vaikai išaugtų dvikalbiais, gerai kalbančiais ne tik valstybine kalba, bet ir tėvų kalba, o kelių kalbų žinojimas praplėčia vaiko horizontus. Taip pat knygoje pažymimi ir kiti motyvai, tokie kaip religinis vaikų auklėjimas. „Toku būdu šeštadieninė mokykla kaip institucija turėjo įskiepyti geresnę pilietinį požiūrį, padėti nulieti geresnę Kanados pilietį.“¹⁰⁶

Paaikšėjus, jog Lietuvos okupacija bus ilga ir greitai neatsiras galimybės grįžti į Lietuvą, išsiviai pradėjo organizuoti ir kursus, kurie paruoštų, jau Amerikoje augusius lietuvius dėstyti lietuvių kalbą ateinančioms kartoms. Vienas iš tokių sumanymų buvo Pedagoginis Lituanistikos Institutas, išaugęs iš 1958 m. rugsėjo 27 d. Čikagoje įsteigtų pedagoginių kursų. Mokslas ten buvo išeinamas per trejus metus šeštadieniais po keturias-penkas valandas. Vis tik institutą baigdavo daug mažiau studentų, negu pradėdavo studijas. Kaip pateikia Pečkus, per pirmą dešimtmetį (1958–1967 m.) į institutą įstojo 117 studentų, bet jį baigė tik 34. Daugiausia mokslą metė dėl to, kad jiems buvo sunku suderinti studijas su darbu savaitgaliais.¹⁰⁷ Situaciją šmaikščiai aprašė Karolis Drunga: „Pedagoginis Lituanistikos Institutas Čikagoje jau per eilę metų pamokas ryte pradeda su vienokiu studentų skaičiumi, o nuo vidurdienio jas tęsia jau su žymiai mažesniu. Dalis lituanistikos studentų saulei pasiekus zenitą, persikeičia į padavėjus valgyklose, pardavėjus krautuvėse, krovikus sandėliuose ar užima kitas, jau tik ūkinio gyvenimo roles.“¹⁰⁸

Išsivijoje stovyklavimas išsiplėtė per visą lietuvišką jaunimą. Jaunimo stovyklos pasidarė tautinio sąmonėjimo ir kultūrinės kūrybinės veiklos sambūriais. Stovyklas rengė ne tik lietuvių jaunimo organizacijos: ateitininkai, skautai, bet ir vyčiai bei trys vienuoli-

jos: Nekaltai pradėtosios Šv. Mergelės Marijos seserų Kongregacija (Putnamo seselės), tėvai marijonai ir tėvai pranciškonai. Putnamo seselių stovykla pradėjo veikti dar 1944 m. vasarą, joje merginos buvo pratinamos prie demokratinio gyvenimo. 1969 m. vasarą seserys išigijo naują stovyklavietę Marlboro, Vermonto valstijoje, kurią pavadino Neringa. 1970 m. vasarą ten jau stovyklavo 140 mergaičių, ateitininkai moksleiviai ir vyko pirmoji anglų kalba lietuviška stovykla.¹⁰⁹ Lietuviškajam švietimui buvo svarbios patirtys, įgytos Dainavos stovykloje, kurią įsteigė Amerikos Lietuvių Katalikų Federacija dar 1956 m., o nuo 1967 m. čia vyko Mokytojų studijų savaitės.¹¹⁰

Nepaisant įvairialypių pastangų, lietuvių kalbos mokėjimas išėivijoje blėso, vis dažniau lietuvių šeimos tarpusavyje šnekėdavosi angliškai. „Girdėdami lietuviukus namie ir lituanistinėse mokyklose tarp savęs daugiausia angliškai besikalbančius, mes pergyvename sunkų jausmą – pralaimėjimo savijautą. ... Visi žinome, kad apskritai tautinis sąmoningumas jaunesniuosiuose silpnėja ir nyksta. Dalį jų galime laikyti jau nutautusiais. Tačiau mes galime pasiguosti, kad turime dešimtį lituanistinių mokyklų, nors ir nelabai stropiai ir be didelio noro lankomų“¹¹¹.

Poreikių išsiskyrimas (1990–2000 m.)

Kai po geležinės uždangos griuvimo padaugėjo atvykėlių iš Lietuvos, kurių vieni bėgo nuo skurdo Lietuvoje, kiti tikėjosi geresnių mokslo galimybių, jie Amerikoje kūrėsi nebūtinai prie senųjų lietuvių centrų, jiems nebuvo būtina lietuvių bendruomenė, kad jie sugebėtų išgyventi. Juo labiau kad senoji bendruomenė skeptiškai juos vertino, vadino „tarybukais“, į juos žiūrėjo kaip į antrarūšius lietuvius. Bet galima pastebėti, kad ir jie turėjo bendruomenės poreikį,

dažnai sukurdamo savo neformalias naujai atvykusių bendruomenes. Ypatingai tie, kurie turėjo vaikų, jautė poreikį burtis su lietuviškai kalbančiaisiais, daugiausiai, kad jų vaikai suprastų, kad lietuviškai kalbama ne tik namie, bet ši gyva ir kitur. Didelė dalis, nors ir atidėliojo grįžimą į Lietuvą, galvojo, kad jie kažkada grįš, todėl savo vaikų paruošimas lietuvių kalbai, kad jie toliau galėtų tęsti mokslus Lietuvoje, buvo būtinas. Tuo tarpu trečios kartos lietuviams, dažnai jau sukūrusiems mišrias šeimas, šeštadieninės mokyklos buvo reikalingos kaip papildomas vaikų užėmimas, kad jie gautų tam tikras elementarias žinias apie Lietuvą, išmoktų keletą dainų, jie ir neplanavo ruošti savo vaikų tolimam gyvenimui Lietuvoje.

Kita vertus, lietuviška mokykla dažnai tapdavo ta vieta, kurioje susitikdavo skirtingų bangų išėiviai. Kaip pastebėjo Daiva Kuzmickaitė, senieji išėiviai kartais mėgindavo pritraukti naujuosius, iš Lietuvos atvykusius, ypač ten, kur jie nevisiškai jautėsi saugūs, kaip kad Čikagoje Market Parke. Seniau buvusios lietuviškos mokyklos, o dabar tik nuolaidų darančios lietuviams: parapijos pradinė mokykla ir aukštesnioji Marijos mokykla, kartu su pigia butų nuoma buvo svarbūs motyvai imigrantams pasilikti tenai. Parapijinė mokykla net rėmė imigrantų šeimas, vaikams suteikdavo nemokamus priešpiečius ir nuolaidas už mokslą keletui metų. Parapijinė mokykla taip pat daug dėmesio skyrė imigrantų vaikų anglų kalbos mokymui. Mokyklos vadovybė kartu su parapijos klebonu įdarbino daugiau anglų kalbos mokytojų ir padėjėjų, kad vaikai kuo greičiau išmoktų privalomą mokykloje kalbą.¹¹² Tėvai už tai turėjo prisidėti prie parapijos renginių. Todėl kaip pastebėjo parapijos kunigas: „Mokykla dabar tebėra vienintelė priemonė tarybukams pasiekti. Jei tėvai nori, kad vaikai įsigytų geresnį išsilavinimą nei valstybinėje mokykloje bando užregistruoti vaikus į mūsų *Gimimo* parapijos mokyklą.“¹¹³

Bet naujesiems imigrantams buvo svarbu ne tik suteikti savo vaikams gerą bendrąjį lavinimą, bet taip pat neleisti jiems užmiršti lietuvių kalbos. Naujai atvykusieji taip pat „registruoja savo vaikus į lituanistines mokyklas ir vežioja juos kiekvieną šeštadienį mokytis lietuvių kalbos, kultūros ir istorijos. Nors tėvai savaitgaliais aukoja savo poilsį ir lituanistinei mokyklai, skiria lėšas iš negausių imigrantiškų pajamų, dauguma vaikų šiam tėvų sprendimui priešinasi ir į mokyklą šeštadieniais eiti nenori.“ Kaip pastebėjo Daiva Kuzmickaitė, „Vaikams sunku suprasti, kodėl jiems reikalinga mokytis lietuvių kalbos ir ją vartoti namuose, jei „visas pasaulis, ypač [jų] draugai nemoka lietuvių ir kalba tik angliškai“ (p. 117). Taigi šiuo požiūriu tiek antrosios bangos tiek ir trečiosios bangos, lietuvių vaikai buvo panašūs – aukoti savo šeštadienių lituanistinei mokyklai nenorėjo.

Paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje lituanistines mokyklas lankė ypatingai mažai mokinių, dažnai metais jų skaičius nesiekė net 1000. Daugelis mokyklų buvo labai mažos, jas lankė 20, 10 ar net mažiau mokinių. Apylinkėje trūkstant panašaus amžiaus lietuvių vaikų buvo griebiamasi įvairių priemonių pramokinti vaikus lietuviškai ir suteikti šiek tiek žinių apie lietuvių kultūrą. Įdomi yra Seattle lituanistinės mokyklos, kuri gyvavo tik vienerius metus istorija. Ši neformali mokykla įsikūrė 1993 metų rudenį dviejų mamų, auginančių mokyklinio amžiaus vaikus, iniciatyva. Prisijungė ir trečioji šeima, deja, šitoje šeimoje nekalbama lietuviškai, todėl vaikai visiškai lietuviškai nesuprato. Taip vienoje mokykloje mokėsi aštuoni vaikai, tiesa skirtingo amžiaus bei lietuvių kalbos patirties. Vėliau nemokančios lietuviškai šeimos vaikai antriems metams negrįžo, taip žlugo ir pati mokykla. 1993 metais, kaip pastebime iš rašinio, trūko metodinių priemonių pedagoginiam pasirėngimui. „Mūsų mokomoji medžiaga buvo ta pati, iš kurios mes, mokytojos, būdamos vaikais, mokėmės. Ta medžiaga ne-

buvo pritaikyta mokyti lietuvių kalbą kaip antrą kalbą.“ Galiausiai nebegalėdamos daugiau grumtis su kalba mokytojos nusprendė, kad „mūsų mokyklos tikslas suteikti lietuvišką tapatybę (identitetą) supažindinti su lietuviška kultūra, o lietuviškai kalbėti pasiseks tik tiems, kurie galės su tėvais mokytis ir kalbėti namuose.“ Svarbiausias motyvas mokyklą įkūrusioms moterims buvo tai, kad jų vaikai galėtų susitikti su kitais lietuviukais. O kad jie gautų to bendravimo ir užsidarius mokyklai, nuo 1995 metų tos mamos organizuodavo vienos savaitės šeimų stovyklas, kur buvo mokomasi lietuvių kalbos, dainuota lietuviškai, šokta.¹⁴⁴

2003 m. JAV lituanistines mokyklas lankė apie 1400 vaikų, kuriuos mokė per 200 mokytojų. XXI amžiaus pradžioje mokinių skaičius lituanistinėse mokyklose vėl augo.¹⁴⁵ Tarp lietuviškų mokyklų mokinių buvo visai nemokančių lietuviškai, nors buvo ir puikiai lietuviškai šnekančių, neseniai iš Lietuvos atvažiavusių. Kitose pasaulio dalyse, kur lietuvių emigracija neaugo, atsirado kitų būdų, kaip mokytis lietuvių kalbos. Pietų Amerikoje nesugebėjus pritraukti mokinių į lietuviškas mokyklėles, buvo bandoma juos lavinti lietuvių kalbos kitais būdais, pavyzdžiui, korespondenciniu metodu. Šis pasaulyje išsisklaidžiusiems lietuviams prieinamesnis būdas sulaukė susidomėjimo ne tik Brazilijoje, bet ir kitose Pietų Amerikos vietose. XXI amžiaus pradžioje korespondenciniu būdu lietuvių kalbos mokėsi per 100 dalyvių. Šiuos kursus koordinavo lietuvių Šv. Juozapo parapijos klebonas Rukšys.¹⁴⁶

Išvados

Istoriografija, aprašanti antrosios išievių bangos lietuviškojo švietimo darbus, kokybiškai bei pagal turinį itin skyrėsi nuo tos, aprašančios pirmosios bangos pastangas kurti lietuviškąsias mokyklas. Galima aiš-

kiai matyti, kad pačių mokyklų tikslai buvo skirtingi. Jeigu pirmosios bangos lietuviškųjų mokyklų tikslas buvo integruotis į Amerikos visuomenę neprarandant etninės tapatybės, lietuviškosios šeštadieninės mokyklos prioritetas buvo ne integracija, bet lietuvių etninės tapatybės užkonservavimas. Galimas daiktas, kad daugeliui Amerikoje gimusiųjų lietuvių vaikų, tas perdėtas tautiškumo *grūdymas* nebuvo priimtinas ir dėl to dažnas jų to nepriimdavo. Skirtingi tikslai suponavo nesusisiekimą tarp pirmosios ir antrosios bangos emigrantų, todėl pirmosios bangos integracinio pobūdžio mokyklos, nesulaukusios didesnio palaikymo iš naujai atvykusiųjų, visiškai prarado savo lietuvišką charakterį.

Lietuviškojo švietimo darbas išėivijoje, neturint ryškaus galios ir valdžios mechanizmo, ypatingai priklausė nuo vieno žmogaus entuziazmo, jos ar jo valios ir darbo. Tokių individualių pasiaukojimo pavyzdžių lietuvių labai (pirmosios išėivijos bangos metu) ar lietuviškumo labai (antrosios išėivijos metu) lietuvių švietimo istorija pateikia daug. Kartu tai priklausė nuo išėivių organizacinių sugebėjimų – taip kaip Šiaurės Amerikos lietuviai sugebėjo susivienyti į įvairias organizacijas, kartu jie išvystė ir įvairius mechanizmus remti švietimo darbą per parapijas, ar per rėmėjų organizacijas. Ten, kur bendruomenės gyvai palaikė švietimo darbą dirbančiuosius, leido daugeliui mokyklų išsilaikyti ne vienerius metus.

Lietuviškos mokyklos XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje buvo steigiamos norint suteikti lietuvių vaikams geresnius šansus integruotis į Amerikos visuomenę, o per tai ir visai lietuvių diasporai užimti geresnias pozicijas ir socialinai, ir ekonomiškai. Jose ypatingai didelis dėmesys buvo skiriamas anglų kalbos išmokimui bei praktiškiems dalykams, tokiems kaip aritmetika, ar buhalterija. Lietuvybės palaikymas šioms mokykloms tebuvo antrinis tikslas, nors taip pat svarbus. Tiesa, jiems lietuvybė nereiškė tos atsilikusios su bakužėmis samanotom Lie-

tuvos, bet patį domėjimasi tuometine sparčiai besivystančia Lietuva ir lietuvių kultūra abipus Atlanto. Daugiausiai lietuvių švietimui iki Antrojo pasaulinio karo nusipelnė katalikiškais išėivijos sparnas, per kunigus, vienuolijas, parapijas ir katalikiškas organizacijas sugebėjęs akumuliuoti didžiules lėšas šiam darbui. Didžiąją dalį mokymo darbo atliko specialiai tam pasiruošusios vienuolijos, viena kurių, Šv.Kazimiero kongregacija, specialiai tam buvo įkurta.

Lietuviai, atsidūrę Vokietijoje, tik pasibaigus II pasauliniam karui, stichiškai pradėjo kurti įvairaus lygio mokyklas, pradėdant darželiais baigiant gimnazijomis. Buvo orientuojamasi į nepriklausomos Lietuvos švietimo modelį, mažai paisant pasikeitusių sąlygų. Šios mokyklos karo sugriautoje Vokietijoje buvo tikros vargo mokyklos be vadovėlių, dažnai be sąsiuvinėjų ar net be sienų. Mokymą neigiamai veikė ir buitiskai nesaugi mokytojų padėtis, kurie dažnai be jokio atlyginimo dirbdavo tik iš profesinio pašaukimo ir idealizmo.

Idealizmo buvo persunktas ir švietimo darbas, pradėtas antrosios išėivijos bangos Amerikoje. Stengiantis išsaugoti vaikų lietuviškumą iš Lietuvos pasitraukusieji nebuvo linkę daryti jokių kompromisų su senaisiais lietuviškais. Buvo kalbama, kad reiktų senuosioms išėivijoms vėl sudominti Lietuvą, jos kultūrą, bet kadangi tam reikėjo kitokių metodų, nei dar lietuvių kalbą suprantantiems antrosios bangos išėivių vaikams, šis darbas plačiau nebuvo atliekamas. Jau nuo septintojo dešimtmečio pabaigos pastebimas spartus mokinių šeštadieninėse mokyklose mažėjimas – signalizavo tiek apie lietuvių materialinį pagerėjimą, jų išsikraustymą į užmiestį, tiek apie kartos pasikeitimą. Vaikams, amerikietiškoje mokykloje susipažįstantiems su pasaulio naujovėmis, tėvų atsivežta į Ameriką tėvynę su savomis liaudies tradicijomis nebuvo aktuali, dėl to pasakojimai apie ją nuobodūs. Ilgai nepasirūpinta, kaip vaikams priartinti Lietuvos kultūrą, kaip supažindinti juos su Lietuva.

Nuorodos

1. *Lietuvių švietimas Vokietijoje: vaikų darželių, pradžios m-klių, progimn., gimn., specialinių m-klių ir kursų, veikusių 1944–1945 m.*, red. Vincentas Liulevičius. 1969.
2. *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje: penkiasdešimt metų lituanistinei mokyklai, 1949–1999*, red. Juozas Masilionis, Stasė Petersonienė, Chicago. 2000.
3. Rev. John C. Petrauskas, MIC. „Marianapolis College a Visionary Immigrants’ Dream“. *Lituanus*, Vol. 38, no.3, Fall 1992.
4. Kęstutis Pečkus, Jonas A. Račkauskas. *Užsienio lietuvių švietimo ir pedagoginės minties istorijos metmenys A Historical Outline of Lithuanian Educational Thought Outside of Lithuania*. Chicago, 1994.
5. Vaclovas Čižiūnas. „Lietuvių švietimas tremtyje, Žvilgsnis porai dešimčių sukakus.“ *Lietuvių tautos praeitis*, t. 3, kn. 1.
6. Kęstutis Pečkus. *JAV lituanistinio švietimo ir lietuvių egzodo pedagogikos istorijos bruožai*. Vilnius, 1997.
7. *Amerikos lietuvių istorija Lithuanians in the United States*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971.
8. Ses. Perpetua Gudaitė ir Ses Janina Golubinkytė. „Švento Kazimiero seserys lietuvių švietimo darbe“, in *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje*, red. J.Masilionis, S.Petersonienė, Chicago. 2000.
9. Aleksas Ambrose. *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*. 1967, p. 357.
10. Milukas. *Amerikos lietuviai XIX Šimtmetyje (1868–1900)*. Philadelphia, 1938, p. 20.
11. Aleksas Ambrose. *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*. 1967, p. 356–357.
12. Ten pat, p. 357.
13. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971, p. 435
14. Ten pat.
15. Ten pat, p. 436.
16. Ten pat, p. 437.
17. Ten pat, p. 438.
18. Daugiau apie Šv. Kazimiero seseris, idėją kurti lietuvišką moterų vienuoliją bei moterų pasireiškimo bendruomenėje galimybes galima perskaityti pačios Marijos Kaupaitės užrašytoje istorijoje. Maria Kaupas, *The Founding of the Sisters of St. Casimir*, Chicago, 1981. Šioje knygoje galima pakankamai pasiskaityti apie kazimieriečių vienuolijos steigimą, bet apie jų vedamas mokyklas užuominos yra retos ir maža ką sakančios.
19. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971, p. 437.
20. Ten pat, p. 446–447.
21. 1961 metais Šv. Pranciškaus seserys vedė 22 parapijines mokyklas (6 kitataučių), 4 – vidurines ir 15 katekizacijos centrų. Ten pat, p. 437.
22. Ten pat, p. 448.
23. John Petrauskas, MIC. “Marianapolis Colledge a Visionary Immigrant’s Dream”. *Lituanus*, 1992, vol. 38, no.3.
24. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971, p. 450–451.
25. Fabijonas Kemėšis, „Lietuvybės ateitis Amerikoje“ // *Naujoji Romuva*, 1934, nr.195, p. 676.
26. V. Galnaite. „Lietuvė moteris viešame gyvenime“ // *Š, K.A. aidai*, 1952, nr.4, p. 28.
27. „Brazilijos lietuviai“. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949 – 2003*, red. Stravinskienė Vitalija. Vilnius, 2004, p. 392.
28. „Parapines mokyklas lanko maždaug pusė mokyklinio amžiaus tų kolonijų vaikų.“ Fabijonas Kemėšis „Lietuvybės ateitis Amerikoje“ // *Naujoji Romuva*. 1934, nr. 195, p. 674.
29. Ten pat, p. 675–676.
30. Ten pat.
31. Ten pat, p. 676.
32. Ten pat, p. 674.
33. Ten pat, p. 674–675.
34. Ses. Perpetua Gudaitė ir Ses Janina Golubinkytė. „Švento Kazimiero seserys lietuvių švietimo darbe“, in *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje*, red. J.Masilionis, S.Petersonienė. Chicago, 2000, p. 13–14.

35. Ten pat, p. 14–15.
36. Ten pat, p. 15.
37. Fabijonas Kemėšis. „Lietuvybės ateitis Amerikoje“ // *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 195, p. 677.
38. Ten pat, p. 678.
39. Vaclovas Čižiūnas. „Lietuvių švietimas tremtyje, Žvilgsnis porai dešimčių sukakus.“ // *Lietuvių tautos praeitis*, t.3, kn.1, p. 149.
40. NN ir Elena Songinienė. „Augsburgo Hochfeldo pradžios mokykla.“ *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 81.
41. Kęstutis Pečkus, Jonas A. Račkauskas. *Užsienio lietuvių švietimo ir pedagoginės minties istorijos metmenys*, p. 29.
42. *LTB švietimo kryptys*. Cituota iš Kęstutis Pečkus, Jonas A. Račkauskas. *Užsienio lietuvių švietimo ir pedagoginės minties istorijos metmenys*, p. 31.
43. Vaclovas Čižiūnas. „Lietuvių švietimas tremtyje...“ // *Lietuvių tautos praeitis*, t.3, kn.1, p. 137.
44. K. Pažėra. „Eichstaetto-Rebdorfo vaikų darželis“, *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 27–31.
45. Kęstutis Pečkus, Jonas A. Račkauskas. *Užsienio lietuvių švietimo ir pedagoginės minties istorijos metmenys*. Chicago, 1994, p. 17.
46. Eugenija Bogutienė. „Hanau vaikų darželis“, *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 43.
47. K. Pažėra. „Eichstaetto-Rebdorfo vaikų darželis“, *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 27–31.
48. „Mokytojai iš pradžių dirbo veltui, nemokamai. Niurnberge buvo iškovoti mokytojams pusryčiai, pietūs ir vakarienė tarnautojų valgykloje. Persikėlus į Ansbachą ir to nebuvo. Nuo 1946 liepos pablogėjęs visam stovykliniam maistui, dirbantiesiems pradėtas duoti papildomas maisto priedas. Progimnazijos mokytojai buvo taip pat priskaityti prie dirbančiųjų“ Pl. Pauliukonis. „Ansbacho lietuvių progimnazija“. *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 241.
49. Eugenija Bogutienė. „Hanau vaikų darželis“. *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 44–45. Anot pačios Stasės Ramašauskienės, mokytojų darbas tuo laiku buvo toks nedėkingas, kad ir buvusiųjų profesionalių mokytojų atsikviesti dirbti naujose pabėgėliškose sąlygose buvo veik neįmanoma. Tik per didelį vargą, kai padaugėjo mokinių mokytojas A. Tamošaitis iš sandėlio perėjo dirbti mokyklon. Stasė Ramašauskienė. „Ambergo pradžios mokykla.“ *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 77.
50. Antanas Škudzinaskas. „Dr. Jono Basanavičiaus vardo gimnazija Bamberge-Garmische“. *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius. 1969, p. 255.
51. Stasė Ramašauskienė. „Ambergo pradžios mokykla“. *Lietuvių švietimas Vokietijoje...*, red. Vincentas Liulevičius p. 77.
52. Pl. Pauliukonis. „Ansbacho lietuvių progimnazija“. *Lietuvių švietimas Vokietijoje*, red. Vincentas Liulevičius p. 241.
53. Vaclovas Čižiūnas. „Lietuvių švietimas tremtyje...“, *Lietuvių tautos praeitis*, t. 3, kn. 1, p.152.
54. Kęstutis Pečkus, Jonas A. Račkauskas. *Užsienio lietuvių švietimo ir pedagoginės minties istorijos metmenys*, p. 21.
55. Vaclovas Čižiūnas. „Lietuvių švietimas tremtyje“. *Lietuvių tautos praeitis*, t. 3, kn. 1, p. 150.
56. Ten pat, p. 153.
57. 1938 metų pradžioje Lietuvoje veikė 160 vaikų darželių, kuriuose buvo lavinama apie 5000 vaikų. Tik 120 iš šių darželių buvo lietuviški. Pagal O. Krikščionienė. „Vaikų darželiai Lietuvoje“ // *Motina ir Vaikas*, 1938, nr. 3, p. 1.
58. *JAV LB penki dešimtmečiai, 1951–2002: aukštinis jubiliejus / Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenė*, red. Balys Raugas. Vilnius, 2003, p. 218.
59. Juozas Prunskis. *Draugas*, 1952 sausio 19 d.

60. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas, p. 439.
61. Kazys Mockus. „Būdai ir priemonės lituanistiniam švietimui sustiprinti“ // *Aidai*, 1956, nr. 8, p. 337.
62. Ten pat, p. 336.
63. Liuda Germanienė. „Patirtis pradžios mokykloje“ // *Akiračiai*, 1975, balandis, p. 13.
64. Kazys Mockus. „Būdai ir priemonės lituanistiniam švietimui sustiprinti“ // *Aidai*, 1956, nr. 8, p. 338.
65. Ten pat, p. 337.
66. *JAV LB penki dešimtmečiai, 1951–2002*, p. 218.
67. Kęstutis Pečkus. *JAV lituanistinio švietimo ir lietuvių egzodo pedagogikos istorijos bruožai*. Vilnius, 1997, p. 30.
68. Alaušius. „Šv. Antano gimnazija lietuviškumo žvilgiu“ // *Aidai*, 1965, nr.4, p. 182
69. Dr. Algis Norvilas. „Psichologo žvilgsnis į lituanistinį auklėjimą išeivijoje“ // *Švietimo Gairės*, 1974, nr.10, p. 3.
70. Ten pat, p. 4.
71. Dr. Zenonas Ašoklis. „Tautinis auklėjimas geografijos pamokose“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 37.
72. Dr. Algis Norvilas. „Psichologo žvilgsnis į lituanistinį auklėjimą išeivijoje“ // *Švietimo Gairės*, 1974, nr. 10, p. 4.
73. Vida Augulytė. „Kodėl Lietuva mokiniams tolimesnė už mėnulį?“ // *Švietimo Gairės*, 1977, nr. 1, p. 4.
74. Liuda Germanienė. „Patirtis pradžios mokykloje“ // *Akiračiai*, 1975, balandžio, p. 13.
75. A. Masionis. Rytinio Atlanto pakraščio lituanistinių mokyklų inspektoriu., „Ispūdziai iš mokyklų lankymo“ // *Švietimo Gairės*, 1969, kovas nr.3, p. 20.
76. Ten pat, p. 20.
77. Ten pat, p. 21.
78. Ten pat, p. 22.
79. Bronius Krokys. „Kodėl lietuviškam jaunimui verta lankyti lituanistines mokyklas“ // *Švietimo Gairės*, 1973, nr.8, p.51.
80. Juozas Masilionis. „Ateitimi besirūpinant: išlaikykim išeivijos medį sveiką“. *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje*, red. J. Masilionis, S. Petersonienė. Chicago, 2000, p. 562.
81. Irena Mačiulytė-Guilford. *Glėbys*. Vilnius, 2002, p. 50.
82. „Jaunimas pasisako, Su Saulium Jankausku, Rima Jenulevičiūte ir Rasa Šoliūnaite kalbėjo Juozas Masilionis“ // *Švietimo Gairės*, 197, p. 62–65).
83. Dr. Algis Norvilas. „Psichologo žvilgsnis į lituanistinį auklėjimą išeivijoje“ // *Švietimo Gairės*, 1974, nr. 10, p. 5.
84. P.M. [Petras Maldeikis] kaslietuviuką išauklės lietuviu? // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 2, p. 5.
85. Juozas Maldeikis. „Lietuvių literatūra tautinio auklėjimo tarnyboje“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr.3, p. 29.
86. Dr. Algis Norvilas. „Psichologo žvilgsnis į lituanistinį auklėjimą išeivijoje“ // *Švietimo Gairės*, 1974, nr.10, p. 8–9.
87. J. Kavaliūnas. „Švietimo tarybos priminimas“. // *Švietimo Gairės*, 1968, nr.1, p. 3.
88. J. Kavaliūnas. „Švietimo ir šeimos metams pasibaigus“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 1.
89. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971, p. 451.
90. Alaušius. „Šv. Antano gimnazija lietuvišku žvilgiu“ // *Aidai*, 1965, nr. 4, p. 182.
91. L.A., „Šv. Antano gimnazija Kennebunkporte penktosios laidos proga“ // *Aidai*, 1964, nr. 6, p. 296.
92. Alaušius. „Šv. Antano gimnazija lietuvišku žvilgiu“ // *Aidai*, 1965, nr. 4, p. 182.
93. J. Kavaliūnas. „Švietimo ir šeimos metams pasibaigus“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 2.
94. Ten pat.
95. J. Kavaliūnas. „Švietimo tarybos priminimas“ // *Švietimo Gairės*, 1968, nr. 1, p. 4.
96. Sudaryta pagal Kęstučio Pečkaus. *JAV lituanistinio švietimo*, p. 60 ir Jono Kavaliūno, „Švietimo taryba“ in *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje...*, red. J. Masilionis, S. Petersonienė, Chicago, 2000, p. 56 duomenis.

97. J. Kavaliūnas. „Švietimo tarybos priminimas“ // *Švietimo Gairės*, 1968, nr.1, p. 5.
98. Juozas Maldeikis. „Lietuvių literatūra tautinio auklėjimo tarnyboje“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 31–32.
99. J.Kavaliūnas. „Švietimo ir šeimos metams pasibaigus“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 6.
100. Juozas Maldeikis. „Lietuvių literatūra tautinio auklėjimo tarnyboje“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 32.
101. Dr. Zenonas Ašoklis. „Tautinis auklėjimas geografijos pamokose“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 36.
102. Ten pat, p. 40.
103. Vida Augulytė. „Kodėl Lietuva mokiniams tolimesnė už mėnulį?“ // *Švietimo Gairės*, 1977, nr. 1, p. 4.
104. Bronius Nainys. „Kalba yra mūsų išlikimo pagrindas“ // *Švietimo Gairės*, 1968, nr. 1, p. 2.
105. P.M. [Petras Maldeikis] „Kas lietuviuką išauklės lietuviu?“ // *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 2, p. 1.
106. *Lithuanians in Canada* by red. Gaida, Kardelis, Rinkunas, p. 90.
107. Kęstutis Pečkus. *JAV lituanistinio švietimo*, p. 114.
108. Drunga K. „Studijos ar uždarbiavimas“ // *Akiračiai*, 1968, nr. 3, spalio mėn., p. 12.
109. *Amerikos lietuvių istorija*, red. Antanas Kučas. Boston, 1971, p. 459.
110. Kęstutis Pečkus. *JAV lituanistinio švietimo*, p. 117.
111. P. Maldeikis. „Lietuvių jaunimas jaunų žmonių krašte ir jaunų žmonių laikais“. *Švietimo Gairės*, 1970, nr. 3, p. 18.
112. Daiva K. Kuzmickaitė. *Tarp dviejų pasaulių: naujieji imigrantai lietuviai Čikagoje (1988–2000)*. Kaunas, 2004, p. 148.
113. Ten pat, p. 147.
114. Irena Blekytė Johnson. „Seattle lituanistinė mokykla“, *Lietuviškasis švietimas Šiaurės Amerikoje*, red. J. Masilionis, S. Petersonienė. Chicago, 2000, p. 554–555.
115. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, red. Vitalija Stravinskienė. Vilnius, 2004, p. 221.
116. „Brazilijos lietuviai“. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, red. Vitalija Stravinskienė. Vilnius, 2004, p. 392.

Indrė KARČIAUSKAITĖ

LITHUANIAN-ORIENTED EDUCATION IN EMIGRATION

The purpose of this article is to throw light on the efforts of Lithuanians to organize Lithuanian-oriented education in the diaspora throughout the last century. For practical reasons our survey is restricted to the North American emigration. There four periods of Lithuanian education may be distinguished. The first is constituted by the efforts of first-wave (economic) emigrants to gain an education themselves and concurrently to teach their children Lithuanian. In this period a crucial role was played by Lithuanian Catholic parishes and the grammar schools they set up. The second period saw the often chaotic

endeavors in the Displaced Persons' camps in Germany to set up a school system at all three levels, a system that was later (but just partially) transferred to the United States. In the third period young Lithuanian-Americans were being educated in the Saturday school network. This period was marked by intense, heated debates about Lithuanianeness, ethnic culture, and Lithuanian-oriented schooling. Finally, the present-day situation, which began after the fall of the Iron Curtain, may be regarded as the fourth period. In all cases, changes in the way emigrants saw themselves were accompanied by changes in what they

took the goals of Lithuanian-oriented education to be. If the objective of the Lithuanian schools of the first wave was to integrate people into American society without losing their ethnic identity, then the goal of Lithuanian Saturday schools was not American integration but conservation of Lithuanian national identity. The organization of the

diaspora school network proceeded rather spontaneously through the voluntary endeavors of enthusiastic individuals who had no political influence in the receiving country nor extensive financial resources. Thus this article focuses on the efforts of people in their communities to create good conditions for their children's identities to develop.